

Capítol 2

El monestir en l'era de la construcció de les identitats nacionals (1874-1923)

David CAO COSTOYA¹
Santiago IZQUIERDO BALLESTER²

Durant tota l'etapa liberal de la Restauració borbònica (1874-1923) Poblet va ser un referent rellevant almenys per a una part dels catalans. Aquesta relativa centralitat del monestir en l'imaginari i les pràctiques socials de la ciutadania pot comprovar-se a partir de manifestacions molt diverses, com ara la preocupació per la salvaguarda del monument, la importància que va conferir-li l'excursionisme, el nombre considerable de persones atretes per conèixer-lo i visitar-lo, l'interès per capturar-ne la imatge, els estudis, guies i peces literàries nombrosos que va motivar,³ o bé el fet que l'indret fos elegit per celebrar-hi diverses trobades de

1. Professor de la Universitat de Barcelona. ORCID: 0000-0002-4208-2724.

2. Professor de la Universitat de Barcelona. ORCID: 0000-0001-5330-3353.

3. A més de les obres que es mencionen en el capítol, durant el període de la Restauració es van publicar altres monografies pobletanes com les de Ramón SALAS (1893), *Guía histórica y artística del monasterio de Poblet*, Tarragona, Establecimiento Tipográfico de F. Arís e Hijo (de la qual se'n va editar un resum el 1903), o Joaquín GUITERT (1922), *Compendio de la Guía, notas históricas, leyendas y tradiciones del Real Monasterio de Ntra. Sra. de Poblet*, Barcelona, Imprenta de José Santpere. Són nombrosos els articles dedicats al monestir en revistes periòdiques i també els capítols de llibre en obres generals d'art o geografia, així com en guies i monografies de la província de Tarragona. En un altre àmbit, són diverses les composicions de temàtica pobletana presentades als certàmens dels jocs florals i uns quants els escriptors rellevants que van evocar el cenobi en les seves poesies, entre els quals Frederic Soler *Pitarra*, Joaquim Maria Bartrina, Àngel Guimerà o Francesc Matheu. En l'àmbit teatral pot esmentar-se *Lo miracle de tallat* (1905), amb lletra de Josep Carner (a partir d'una llegenda recollida per Josep Pin i Soler) i música d'Enric Morera. A més, també cal tenir en compte que Poblet va rebre una atenció i un culte subsidiaris dels que congregava la figura del monarca Jaume I, el qual ocupava un lloc central dins l'univers mític i simbòlic del catalanisme. Respecte a aquest darrer aspecte, vegeu Magí SUNYER (2015), *Mites per a una nació. De Guifré el Pelós a l'Onze de Setembre*, Vic, Eumo, p. 91-100; Carme ORIOL; Emili SAMPER (cur.) (2010), *El rei Jaume I en l'imaginari popular i en la literatura*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili; Palma, Universitat de les Illes Balears.

naturalesa cultural o estrictament política, només per mencionar alguns exemples rellevants. Al capdavant, com hem vist en el capítol anterior, Poblet s'havia convertit en un dels exponents més destacats del patrimoni monumental de Catalunya i el monestir era mencionat sovint per testimoniar que el país estava dotat de tresors historicoartístics de gran valor. Poblet, doncs, juntament amb altres monuments, servia per construir la reputació positiva de Catalunya i dels catalans. Tanmateix, com tindrem ocasió de constatar, no tots els actors que van referir-se de manera significativa al monestir van valorar-lo i connotar-lo de la mateixa manera, prova que, certament, el monument actuava com un símbol polisèmic al servei de lectures del passat i projectes de futur diferenciats.

LA QÜESTIÓ DE LA SALVAGUARDA I LA RESTAURACIÓ DEL MONUMENT

Les primeres accions oficials de protecció destinades a la conservació de Poblet les podem atribuir a la iniciativa, principalment, de la Comissió de Monuments Històrics y Artístics de la Província de Tarragona a partir dels anys 1840. En els primers anys del règim d'Alfons XII els treballs de conservació i restauració es van reprendre després de llargs anys d'escassa o nul·la activitat en aquest sentit. A finals de la dècada de 1870 i fins a mitjan de la dècada següent es van fer algunes intervencions prou destacables, però llavors van tornar a manca les consignacions estatals i les obres es van reduir a la mínima expressió fins a aturar-se. A l'alçada del final de segle, feia gairebé quinze anys que l'Estat no aportava recursos específicament destinats a avançar en la salvaguarda del monument.

No pretenem resseguir les intervencions fetes en el monestir en aquest sentit, una faceta de la història de Poblet que ja coneixem a grans trets gràcies a altres treballs.⁴ En canvi, sí que ens interessa recórrer a algunes declaracions fetes a la premsa respecte a l'estat de conservació del conjunt monàstic i la seva eventual restauració que ens semblen significatives per als propòsits d'aquest llibre. Els testimonis seleccionats evidencien una preocupació més o menys constant i estesa pel present i el futur del lloc, fet que denota que Poblet era considerat un element patrimonial referencial i apreciat. A la vegada, també acrediten que els

4. Principalment, Juan SERRA Y VILARÓ (1946), *La Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la Provincia de Tarragona entre las ruínas del Monasterio de Poblet*, Tarragona, s. n., especialment la tercera part; Andreu SELVAT [Eufemià Fort] (1974), *La restauració de Poblet*, Barcelona, Rafael Dalmau; Joan BASSEGODA (1983), *Història de la restauració de Poblet. Destrucció i reconstrucció de Poblet*, Poblet, Publicacions Abadia de Poblet. Juntament amb el monestir de Santes Creus, el de Poblet és el monument religiós respecte al qual la Comissió Provincial de Monuments de Tarragona va concentrar el seu interès; José REMESAL; Antonio AGUILERA; Lluís PONS (2000), *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña. Catálogo e índices*, Madrid, Real Academia de la Historia, especialment p. 69.

valors i usos que s'atribuïen a Poblet no eren unívocs, i que no hi havia una lectura única d'allò que calia fer per protegir aquell bé.

Des dels sectors republicans més o menys anticlericals es temia que la restauració del monument anés acompanyada del restabliment de la vida monàstica. Davant d'aquesta eventualitat, des de *La Esquella de la Torratxa*, el periodista, escriptor i polític republicà Josep Roca i Roca reclamava: «Restaureu (...) aquest soberbi monument; pero guardaos de restaurar los frares (...)»⁵ En un altre sentit, també des dels sectors republicans, Valentí Almirall considerava que s'estava posant una cura desproporcionada en la conservació dels edificis religiosos de temps passats, quan el que escassejava eren els testimonis arquitectònics de tipus civil. Des de la seva perspectiva, «Cayguts los frares y monjos, debían caure los convents y monestir (...)» Aquests edificis ja no tenien ni podien tenir cap utilitat social i, doncs, no tenia sentit reconstruir-los. A Poblet o Sant Cugat del Vallès, el criteri d'intervenció havia de ser el de la consolidació, en cap cas el de la reconstrucció: «Tot lo que deu ferse es conservar las ruinas, depositant en los museos tot lo que mereixi ser més cuidadosament guardat.»⁶ Des d'un camp polític diferent, l'escriptor i polític liberal Pere A. Torres Jordi lamentava el 1888 que, en matèria de salvaguarda, el Govern espanyol relegués Poblet davant d'altres monuments i considerava una «deshonra para España» el fet de no reconstruir el monestir. Impulsor de la indústria turística i balneària a l'Espluga de Francolí, Torres demanava «resucitar el monumento para el arte y por el arte» i suggeria instal·lar-hi una gran escola d'arts i oficis.⁷

Altres veïen en l'actuació restauradora del bisbe de Vic en el monestir de Ripoll el model a seguir. És el cas de l'alcalde conservador de Sabadell, Joan Casanovas Sallarés, qui en un acte d'homenatge al prelat Josep Morgades organitzat pel Centre Catalanista de la població aquell mateix 1888, va desitjar que «sa patriòtica empresa» trobés imitadors que fessin possible també la restauració dels monestirs de Poblet, Santes Creus i Sant Cugat del Vallès, «dignes de conservarse per los recorts històrichs que desperten».⁸ En el cas de Ripoll, val la pena recordar que la reconstrucció d'influència violetiana anava associada a la voluntat de recupe-

5. P. DEL O., «Desde l'Espluga. Les fonts. Poblet», *La Esquella de la Torratxa* (20 de setembre de 1884), p. 2. Vegeu, també, *La Publicidad* (20 de desembre de 1881), p. 2.

6. V[alenti]. ALMIRALL, «Quatre paraulas sobre monuments, objectes y recorts d'èpocas passadas», *L'Àvens*, (juliol-agost-setembre de 1884), p. 408-415.

7. José COROLEU, «Una fiesta literaria en Villanueva y Geltrú», *La Ilustración* (26 d'agost de 1888), p. 547. Giovanni C. CATTINI (2007), *Historiografía i catalanisme. Josep Coroleu i Inglada (1839-1895)*, Catarroja, Afers.

8. «Solemnitat catalanista», *Lo Catalanista* (18 de novembre de 1888), p. 2-3.

rar-hi el culte catòlic, en el marc d'un ampli programa de prèdica de la fe catòlica.⁹ En qualsevol cas, els valors de Poblet no eren només històrics i artístics, sinó també religiosos. Així, per exemple, segons el periodista conservador Joan Burgada i Julià, la restauració del monestir havia d'anar associada a la restitució de les sagrades imatges de l'altar. Al capdavant, en els seus murs s'hi havien enterrat «héroes que con su fe y su espada reivindicaron nuestra personalidad cristiana».¹⁰ El canonge Jaume Collell, per la seva banda, semblava veure en el restabliment de la vida monàstica l'única manera de salvar efectivament el monestir de la ruïna. En la seva opinió, les pulsions anticlericals dels governants espanyols impedièn d'aprofitar l'ocasió d'or d'acollir els cartoixans de la Grande Chartreuse, amenaçats per la llei francesa de congregacions de 1901.¹¹ També des del catalanisme catolicoconservador, el 1917 la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat va adreçar-se tant al president de la Mancomunitat com a l'arquebisbe de Tarragona demanant-los que esdevinguessin iniciadors i apòstols de la restauració, atès que el «simbòlic monument de Poblet» «representa, d'una part, la plena afirmació religiosa del nostre poble i alhora el sùmmum de la nostra potència política».¹²

La qüestió de qui havia de fer-se càrrec preferentment de la conservació i la restauració de Poblet no va estar exempta de discrepàncies. El 1883, des de *Lo Gay Saber*, hom constata els laments derivats de la ruïna de Poblet i de l'oblit en què semblava tenir-lo el Govern espanyol, però es qüestionava el fet d'esperar l'ajut de Madrid per salvar «un pendó de glòria per Catalunya» en comptes de confiar en les pròpies forces per dur a terme la restauració.¹³ En el tombant de segle, en plena articulació d'un regionalisme catalanista que aleshores feia el salt a l'arena electo-

9. Jordi FIGUEROLA (1994), *El bisbe Morgades i la formació de l'Església catalana contemporània*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, especialment p. 399-463; Joan GANAU (1997), *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català (1844-1931)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 101-139; Joaquim M. PUIGVERT (2002), «La restauració del monestir de Ripoll revisitada», *Cercles*, 5, p. 36-51.

10. *La Academia Calasancia* (4 de juny de 1903), p. 472.

11. Jaume COLLELL, «¡Imbécils!», *La Veu de Catalunya* (10 d'agost de 1902, ed. vespre), p. 1. En data no gaire llunyana, també va pronunciar-se de manera favorable al restabliment de la vida monàstica l'erudit tarragoní Eduard Saavedra, en el pròleg de la monografia pobletana d'Adolfo ALEGRET [1904], *El monasterio de Poblet. Consideraciones histórico-críticas, signos lapidarios, noticias y datos inéditos, dominios y riquezas*, Barcelona, Salvat y C^a, p. VIII-IX. «Los edificios deshabitados marchan indefectiblemente a una ruina más o menos lejana, si juntamente con la declaración de monumentos nacionales no se les procura modo de llenar algún fin social de aplicación tangible e inmediata. Lo más oportuno, en el caso de Poblet, sería entregarlo a alguna comunidad emigrada del extranjero, que exenta de añejas preocupaciones dinásticas, trajera recursos suficientes para restaurar y conservar las obras, y llevase a la comarca nuevos gérmenes de actividad, condición esencial de la vida y del progreso».

12. «Per la restauració de Poblet», *La Veu de Catalunya* (27 de maig de 1917), p. 1.

13. *Lo Gay Saber* (1 de febrer de 1883), p. 184.

ral, i quan feia força anys que els pressupostos espanyols no destinaven cap suma a la restauració de Poblet, especialment des de *La Veu de Catalunya* i des d'altres periòdics ideològicament afins, es van intensificar les queixes per l'abandonament del monestir per part d'unes institucions estatals que, venien a dir, en el fons no consideraven com a propis els monuments catalans.¹⁴ En aquest marc, l'Ateneu Barcelonès, la direcció del qual estava aleshores sota l'òrbita del catalanisme polític, va iniciar amb 500 pessetes una subscripció per a recollir fons destinats a la salvaguarda de Poblet i va convidar les principals entitats, corporacions i personalitats de Catalunya a participar-hi.¹⁵ La Diputació de Barcelona o el bisbe de Vic, Josep Torras i Bages, hi van respondre favorablement. No gaire més tard, l'artista modernista Sebastià Junyent —partidari d'executar obres de consolidació, però contrari a la restauració del monument— va fer una crida a salvar Poblet. Reclamava la cooperació de les associacions i les entitats catalanistes, atès que «del poder central no cal esperar-ne res» i que el monestir era un referent historicoartístic de primer ordre, associat, com Santes Creus, al moment d'èsplendor de la pàtria.¹⁶

La perspectiva sobre els mateixos fets d'*El Diluvio* era ben diferent. D'entrada, el periòdic qüestionava que la pressió davant la manca de salvaguarda efectiva s'hagués de posar en les institucions polítiques espanyoles i no en l'arquebisbe de Tarragona, a qui convidaven a seguir els passos de Morgades. Des del diari es lamentava la ruïna del monestir, del qual se'n reconeixia el valor historicoartístic, però s'afirmava que els escassos diners de l'erari públic s'havien de destinar a finalitats més útils: «¿Buenos están los tiempos para invertir en restaurar iglesias el dinero que buena falta está haciendo para canales, pantanos, carreteras, caminos vecinales y otras mejoras públicas no menos importantes y perentorias!». ¹⁷ Havi-en de ser els sectors catòlics i catalanistes, afirmaven, els que financessin la restauració del monument que tan deien anhelar. *El Diluvio* tampoc va rebre bé la iniciativa de l'Ateneu Barcelonès a la qual ens hem referit. Al seu entendre, l'arquebisbe era qui havia de moure fitxa i no ho havia fet i, en canvi, l'associació presidida pel doctor Bartomeu Robert, que, segons aquest diari, es trobava en plena deriva clerical i reaccionària, destinava atenció i energies a finalitats que no li corresponien: «porque no se trata aquí de la conservación de un monumento

14. Com a mostra, «La ruina de Poblet», *La Veu de Catalunya* (27 de novembre de 1900, ed. vespre), p. 1.

15. *La Veu de Catalunya* (1 de desembre de 1900, ed. matí), p. 2.

16. Sebastià JUNYENT, «Salvém Poblet!», *Juventut* (17 de gener de 1901), p. 61.

17. *El Diluvio* (27 de novembre de 1900, ed. matí), p. 11-12.

artístico, sino que si el Ateneo ha donado las consabidas 500 pesetas es porque se trata de un edificio religioso y por ser obispo quien las pidió».¹⁸

Les discussions d'aquesta mena i la denúncia de la manca de protecció del patrimoni de Catalunya per part de l'Estat feta des del catalanisme no van remetre completament en els anys següents, malgrat que els pressupostos espanyols van tornar a assignar algunes partides destinades expressament a la salvaguarda del monument a començaments del nou-cents.¹⁹ Valgui com a exemple un text de 1903 de l'escriptor Ferran Agulló des de *La Veu de Catalunya*, en què negava la suposada relació d'identitat entre Poblet i El Escorial i denuncia el que presentava com un greuge evident en la consideració i cura desiguals que ambdós rebien per part de les institucions oficials: «(...) el panteó castellà té tota la protecció del Estat y del Rey; el panteó català té, de tant en tant, una almoïna del poder central arrancada per motius polítichs».²⁰

LES VISIONS DISCREPANTS SOBRE LA DESTRUCCIÓ DEL CONJUNT

Si la qüestió de la salvaguarda i la restauració del monument resulta prou indicativa dels valors i les relacions simbòliques múltiples que s'atribuïen a Poblet i el lloc que el monestir ocupava en el debat públic dins la societat catalana, resulta igualment revelador atansar-se al fenomen de llur destrucció i, més concretament, a les percepcions, explicacions i valoracions elaborades per actors intel·lectuals diversos durant el període analitzat, sobretot a propòsit de l'atac deliberat que va rebre el cenobi en el context de la revolució liberal.²¹

En la figura del reusenc Eduard Toda, diplomàtic i erudit, hi convergeix tant el compromís sostingut per l'estudi del monestir i la seva salvaguarda com l'interès per compondre i oferir una visió sobre la destrucció del monument que superés el lloc comú de la violència cega i de les imputacions de barbàrie als segments populars, motivats ideològicament o no, als quals s'atribuïa habitualment la responsabilitat del *sacrilegi*. El 1883 va publicar una monografia titulada *Poblet. Recorts de la Conca de Barberá*, resultat en part del seu estiuieg aquell any

18. *El Diluvio* (2 de desembre de 1900, ed. matí), p. 13. «¡Cómo està el Ateneo!», *Ídem* (26 de desembre de 1900, ed. matí), p. 8-9.

19. Pel que fa a les consignacions pressupostàries que l'Estat va dedicar directament a Poblet i les accions de reparació i restauració dutes a terme tornem a remetre a SERRA Y VILARÓ (1946a); BASSEGODA (1983).

20. POL [Ferran Agulló i Vidal], «Al día», *La Veu de Catalunya* (4 de juny de 1903, ed. vespre), p. 1.

21. A propòsit de la iconoclàstia contemporània i les implicacions de la condemna de les actituds vandàliques vers l'art vegeu DARIO GAMBONI (2014), *La destrucción del arte. Iconoclasia y vandalismo desde la Revolución Francesa*, Madrid, Cátedra.

a l'Espluga de Francolí.²² Pel que fa a la part dedicada al cenobi, és especialment rellevant el primer capítol, centrat en la destrucció del conjunt, ja que permet comprendre les significacions contemporànies atribuïdes a Poblet. Aquest capítol va ser publicat íntegrament a la premsa coincidint amb l'aparició de la monografia.²³ Toda, com veurem, va dedicar una atenció força considerable i inèdita a aquest episodi i en va traslladar un relat i apreciacions força distints als que havien estat predominants fins llavors.

L'arxiver i historiador Andreu Bofarull, per exemple, en la seva primera guia del monestir de 1848, després repetidament reeditada (cinc edicions fins al 1894),²⁴ va dedicar un espai molt menor a l'assumpte de la destrucció al final de l'obra. En el seu relat, la ruïna del monestir apareixia fonamentalment com a resultat de la fúria de la «revolución»; havia estat víctima d'una «calamitosa y destructora época». Els seus darrers monjos havien hagut de marxar forçosament sota l'amenaça de la violència, atès que les autoritats no havien pres mesures per protegir-los. El saqueig i la profanació de les tombes reials, motivats per la recerca de suposats tresors ocults, el va atribuir a les «columnas volantes». Aquells que havien participat de la destrucció eren titllats de «necios y bárbaros» i els feia desconexors de les «glorias y libertades» que els seus avantpassats devien als comtes, monarques i nobles enterrats allà. La manca de notícies respecte a la implicació dels clergues de la comunitat en els conflictes de la revolució liberal, contrastava amb la menció al paper central que havien tingut en el «levantamiento general contra el ejército francés» i en «la causa común de la nación».²⁵ En definitiva, llegit el conjunt de l'obra i copsada la importància i la significació que l'historiador de Reus atribuïa a Poblet, hom podia entendre la destrucció de 1835 com un doble sacrilegi, religiós i patriòtic.

Com hem vist en el capítol anterior, també l'escriptor i polític Víctor Balaguer va referir-se a la destrucció de Poblet en algunes de les obres publicades durant la dècada de 1850 i inicis de la següent.²⁶ Aquí ens interessa tornar-hi per entendre

22. Eduard TODA (1883), *Poblet. Recorts de la Conca de Barberá*, Barcelona, Estampa de la Renaixensa.

23. Eduard TODA, «La destrucció de Poblet», *La Il·lustració Catalana* (15 de setembre de 1883), p. 266-267.

24. Andreu de BOFARULL (2005), *Guia turística de Poblet (1848)*, Valls, Cossetània (estudi introductori i edició crítica a cura de Gener Gonzalvo), p. 7-9.

25. Andrés de BOFARULL (1848), *Poblet, su origen, fundación, bellezas, curiosidades, recuerdos históricos y destrucción*, Tarragona, Establecimiento tipográfico de A. Boix hermano y Comp., p. 74-77.

26. Especialment a *Los frailes y sus conventos* (1851), *Las cuatro perlas de un collar* (1853) y *Misterios del claustro* (1856) —magnífic exemple de reaprofitament parcial de continguts sota títols diferents—, però també a *Bellezas de la historia de Cataluña* (1853) y a la *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* (1860-1863).

millor la novetat disruptiva que introduïa Toda en la seva obra de 1883. A *Los frailes y sus conventos* (1851) Balaguer reconeixia que la història de les cases de religiosos i de les seves comunitats podia fer-se des de perspectives molt diferents i pràcticament oposades i ell, d'alguna manera, havia optat per oferir-ne la imatge més favorable, deixant la visió més crítica a «pluma menos religiosa o más atrevida».²⁷ A propòsit de Poblet, va establir un contrast entre la sumptuositat, l'esplendor i la magnificència del monestir en el passat i les ruïnes del present. El «hacha revolucionaria» hi apareixia com el gran element disruptiu.²⁸ Amb tot, Balaguer va dedicar una atenció escassa a l'episodi de 1835 i no va concretar ni discernir clarament la responsabilitat sobre els fets. En canvi, va fer un esment al ressò internacional que va tenir la destrucció del cenobi tot al·ludint genèricament a les veus que havien lamentat la pèrdua d'aquell tresor artístic i va subratllar la violació de les tombes dels «herois» perpetrada per «manos impías» i l'escarni de què va ser objecte el cadàver de Jaume I. En l'obra tampoc no manca un càrrec a aquells que, després de 1835, amb el pretext de salvar els objectes preservats, van espoliar el conjunt i van aprofundir en l'obra de destrucció.²⁹ La referència més clarament acusatòria respecte als fets de juliol de 1835 la trobem a *Bellezas de la historia de Cataluña*, quan s'hi assenyala com a agent de la destrucció «una turba (...) de gente vagabunda y desconocida, de esa gente que no pertenece a ningún país porque todo país la rechaza».³⁰ Com veurem, el relat públic de Balaguer respecte a aquest mateix episodi i el fenomen de la destrucció seria considerablement diferent a l'alçada de 1885.

La novetat relativa de la versió de Toda respecte a la destrucció de Poblet raïa almenys en quatre aspectes principals. Primer, en el fet d'ocupar-se més extensament d'aquella faceta de la història del monestir. Segon, a situar el desenllaç fatídic del monestir com un fet que havia arribat després d'una llarga agonia i no pas d'un estat de grandesa; diluïa així decididament la tendència a construir un relat sostingut en una tensió binària entre els estats de glòria i decadència en el qual l'element d'alteració disruptiva hauria estat la revolució liberal. Tercer, a no con-

27. VÍCTOR BALAGUER (1851), *Los frailes y sus conventos. Su historia, su descripción, sus tradiciones, sus costumbres, su importancia*, tom I, Madrid, Librería de La Publicidad; Barcelona, Librería Española, p. 5-8.

28. *Ibidem*, p. 37.

29. *Ibidem*, especialment p. 57-58.

30. VÍCTOR BALAGUER (1853), *Bellezas de la historia de Cataluña. Lecciones pronunciadas en la Sociedad Filarmónica y literaria de Barcelona*, tom I, Barcelona: Imprenta de Narciso Ramírez, p. 262. Vegeu, també, la menció a la «revolució-monstre» i al «furor del populacho» a ÍD. (1853), *Las cuatro perlas de un collar. Historia tradicional y artística de todos los célebres monasterios catalanes Santa María de Ripoll, Santa María de Poblet, Santas Creus y San Cucufate del Vallés*, Barcelona, Librería Española, p. 104.

siderar el monestir i els religiosos simplement com a víctimes passives d'una violència revolucionària cega, sinó com a agents històrics rellevants que, amb la seva actuació secular, amb els seus interessos econòmics i compromisos politico-ideològics més recents, havien concitar unes animadversions que van trobar la seva expressió més apoteòsica el 1835. Quart, a ésser més enfàtic i explícit respecte a la pluralitat d'agències de destrucció que havien intervingut en la ruïna del monestir a partir d'aquesta darrera data: entre d'altres, mencionava els vilatans dels voltants que n'extreien materials de construcció per a reaprofitar-los, els caçadors de tresors, així com els antiquaris, els excursionistes i els visitants de tota mena que se n'enduïen elements amb pretextos variats.

La lectura dels fets de Toda contenia un aspecte especialment delicat: atribuïa una part rellevant de la responsabilitat de la destrucció de Poblet —«joya del art», «temple de Déu» i «cementiri de la noblesa catalana»—³¹ a la pròpia comunitat de clergues. L'autor substanciava aquest argument a partir d'observacions diverses. Així, per exemple, afirmava que la història de Poblet hauria d'haver conclòs al segle xv, perquè si fins «allavors respongué tan bé a son destí de santuari de las glorias pàtrias», més endavant es va caracteritzar «per seguir una política petita y egoista».³² També va subratllar que almenys una part dels clergues havia pres partit políticament en els conflictes recents: durant el Trienni liberal s'havien alineat descaradament amb l'ultrareialisme i durant la primera guerra carlina, amb la contrarevolució. A més, entre 1825 i 1835 les lluites amb les viles veïnes pel pagament dels delmes o l'ús del bosc havien sigut constants. Toda no considerava prou justificat que els clergues haguessin abandonat el conjunt el 1835 i, d'acord amb el seu relat, la seva fugida havia propiciat l'atac, que no era resultat d'un complot. En aquest sentit, la inculpció de la figura de l'abat Gatell era especialment severa:

Un cárrech molt gran farà l'història al abat Gatell, per sa conducta al abandonar lo monestir. Inspirat sols per la por, cregut que la teya revolucionària no trigaria a encendres en Poblet, fugí ab los monjos, olvidant qu'era l'abat del primer convent de Catalunya, lo depositari de las relíquias de nostres reys y de nostra noblesa (...). És molt possible que de no ésser abandonat lo monestir, se hauria salvat de la destrucció, ja qu'a pesar dels odis que contra ell hi havia, gran era encara la forsa de son nom y de son prestigi.³³

31. Toda (1883), p. 8.

32. Ibídem, p. 7.

33. Ibídem, p. 19.

Toda també lamentava que, un cop presa la decisió de marxar, l'abat hagués tingut temps de fer retirar els béns que tenien un valor econòmic evident, mentre «olvidà completamente los richs tesoros que tancavan l'arxiu y la biblioteca, y no cuydà de salvar un sol paper, ni un sol quadro, ni una sola estàtua, ni'ls més venerats restos de cap rey».³⁴ En definitiva, segons Toda, els frares s'havien guanyat a pols l'enemistat dels vilatans de l'entorn i la seva resposta en el moment crític no va estar a l'alçada de la seva responsabilitat com a marmessors del tresor historicoartístic que custodiaven. De fet, no era la primera vegada que el de Reus s'expressava en termes semblants. El 1870, en el primer text que Toda va publicar sobre Poblet, havia acusat el monestir de ser la causa de la seva pròpia destrucció:

(...) dueño de infinidad de pueblos y condados, manteniendo en el mas abyecto estado de ignorancia a sus esclavos, usando con ellos de la tirania feudal, no concibio ni cruzó siquiera por su mente que el autómatas habia de ser la fuerza impulsora de su destruccion y ruina, que a no tardar la víctima se convertiria en verdugo.³⁵

Segons aquest autor, això és el que havia succeït el juliol de 1835 quan «insensatas turbas invadieron el monasterio causando su destruccion y ruina» i «mans impies» van profanar els panteons d'unes personalitats vinculades als moments més gloriosos de la història de Catalunya. «La ignorancia derribó lo que erigiera una afrentosa tiranía».³⁶

L'obra de Toda de 1883 va obtenir un ressò considerable a la premsa catalana de l'època. Joan Sardà, crític literari, va fer-ne una valoració molt favorable des de *La Il·lustració Catalana*, la mateixa capçalera en la qual el de Reus havia publicat poques setmanes abans el capítol dedicat a la destrucció. A partir de la lectura de la monografia, Sardà feia seu el plantejament de fons de l'autor respecte a la destrucció: la responsabilitat última havia estat de la mateixa institució, fruit d'unes actuacions que, en el transcurs de la història, havien aconseguit generar l'animadversió de la població que habitava en el seu radi d'influència. Els enfrontaments pel domini senyorial del bosc n'eren un exemple perfecte, però en general era denunciat «l'astut egoisme de sos abats y monjos que no repararen un y altre cop en fer traició a la terra que'ls albergava pera conseguir (...) afiansar y engrandir la supremacia profana de la corporació»³⁷. Sardà remarcava que Toda no deixava de

34. TODA (1883), p. 19.

35. E[duard] TODA GÜELL (1870), *Poblet, descripción histórica*, Reus, Impr. de Tosquellas y Zamora, p. 4.

36. Ibídem, p. 4 i 13.

37. J[oa]n SARDÀ, «Poblet per Eduard Toda», *La Il·lustració Catalana* (31 d'octubre de 1883), p. 314-315.

lamentar profundament el «crim» ignominiós de la seva destrucció el 1835, però n'excusava en part els perpetradors i l'atribuïa més a la ignorància que a la maldat. Sardà també deia compartir amb Toda la idea que, en la societat contemporània, els ordes monàstics no havien de ser perseguits, però tampoc fomentats, perquè havien passat de ser «instruments de civilització» a «rémoras a la evolució social»: lamentaven, en definitiva, que la decadència d'aquelles institucions hagués comportat l'anorreament d'un destacat patrimoni historicoartístic.³⁸ La lectura sobre Poblet era eminentment secular. En la seva apreciació, l'aspecte estrictament religiós no era central i s'hi detecta un vague i moderat anticlericalisme; els valors del monument, en definitiva, eren fonamentalment de caire històric i artístic.

El de Sardà no va ser l'únic article publicat a la premsa com a reacció a l'obra de Toda. També s'hi va referir Josep Narcís Roca i Farreras, en l'òrbita del catalanisme progressista, des de les pàgines de *La Publicidad*, el qual va abonar igualment la línia interpretativa del reusenc.³⁹ L'esclat de 1835 només s'entenia després dels plets seculars del monestir amb les comunitats de l'entorn i l'animadversió que havien concitat. Els actors i els factors que havien intervingut en la seva ruïna eren múltiples, el mòbil dels pagesos de la rodalia, artífexs destacats de la destrucció, no era de naturalesa ideològica. De fet, no se'n podia culpar pròpiament la revolució.

Sense que la relació amb el text de Toda sigui explícita, a la premsa republicana de l'època no es difícil trobar referències respecte a la ruïna del monestir d'interpretacions semblants, plenament deutores de l'obra del reusenc. Així, per exemple, a *La Esquella de la Torratxa* el cenobi era valorat fonamentalment com una joia històrica de l'art monumental i s'afirmava que «pagaren los frares de Poblet sigles enters de dominació y despotisme».⁴⁰ Poblet era i havia sigut moltes coses, també un símbol de la dominació i la tirania feudal. Des de plantejaments diferents, *La Tramuntana* també va fer referència el 1885 a la destrucció de Poblet en un número extraordinari dedicat a commemorar el cinquantè aniversari de la crema dels convents.⁴¹ Els diversos textos i caricatures que el componen associen els ordes religiosos, en general, i el monestir de Poblet, en particular, amb l'opulència, la hipocresia, la immoralitat, la ganduleria i l'obscurantisme. En definitiva, el que havia succeït a les jornades de 1835 podia resumir-se sentenciosament amb la dita «Qui la fa, la paga». La publicació conté algunes al·lusions explícites a Poblet, que també protagonitza alguna de les il·lustracions, i no hi manca el seu ar-

38. Ibidem.

39. J[osep] Narcís ROCA, «Poblet», *La Publicidad* (30 de gener de 1881), p. 1.

40. P. DEL O. (1884).

41. *La Tramuntana* (25 de juliol de 1885).

renglerament amb el carlisme en la Guerra dels Set Anys, quan «Poblet (...) era lo quartel general de la facció».⁴² De l'atac als edificis religiosos de mig segle enrere fonamentalment se'n lamentava la pèrdua d'obres d'art admirables.

Com hem mencionat, aquell mateix 1885, Víctor Balaguer va publicar *Las ruinas de Poblet*. A diferència de les obres a les quals ens hem referit abans, aquí l'autor va tractar més extensament l'episodi de la destrucció del monestir, i ho va fer amb dependència explícitament reconeguda de la publicació que Toda havia donat a llum dos anys abans. El canvi d'òptica de Balaguer respecte a aquesta qüestió és molt substancial en relació amb la que havia donat tres dècades abans, de tal manera que per entendre la violència perpetrada vers Poblet, en particular, però també la que van patir altres monestirs i convents en el context històric de la revolució liberal, va introduir arguments com ara la corrupció i els interessos temporals d'aquestes institucions, així com la identitat que hom tendia a fer, en el moment dels fets, entre carlisme i clergat regular. Balaguer acabava la seva obra amb un al·legat a la llibertat i presentant Poblet com l'evidència que tota grandesa que no es fonamentés en el desinterès i la justícia havia de ser forçosament efímera.⁴³

La rèplica més explícita i elaborada a la visió de Toda respecte a la destrucció del monestir i alguns facetes de la seva història és, amb tota probabilitat, la que va escriure alguns anys més tard el canonge i historiador Gaietà Barraquer a la seva obra *Las casas de religiosos en Cataluña*.⁴⁴ Poblet hi és presentat com un «nombre mágico (...) para todo amante de las Bellas Artes, de la Patria y de la Religión».⁴⁵ L'autor hi mostrava una disposició indissimulada per restituir l'honorabilitat de la comunitat religiosa pobletana, afirmava que al monestir hi predominaven l'ordre, l'obediència i la moralitat. Al seu entendre, fomentar el descrèdit de Poblet no era bo per al monestir, però tampoc per a la religió o la pàtria.⁴⁶ Barraquer impugnava obertament alguns passatges de la monografia de Toda que sostenien

42. *La Tramontana* (25 de juliol de 1885), p. 2.

43. VÍCTOR BALAGUER (1885), *Las ruinas de Poblet*, Madrid, Imprenta y Fundición de M. Tello, p. 267-326.

44. Cayetano BARRAQUER (1906), *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, tom 1, Barcelona, Imprenta de Francisco J. Altés y Alabart, 1906, p. 241-282. Sobre aquesta qüestió vegeu, també, Josep M. FRADERA (1994), «Visió o visions paranoiques de la història? (Unes consideracions sobre l'enfocament d'Eduard Toda i Gaietà Barraquer a propòsit de la destrucció de Poblet)», a Josep Maria SANS I TRAVÉ; Francesc BALADA (coord.), *Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, p. 33-38; Albert MONTALBÁN (2023), «“Mi siglo XIX”: l'obra historiogràfica del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta (1880-1918)», tesi doctoral, Universitat de Girona, especialment p. 379-381.

45. BARRAQUER (1906), p. 241, p. 241.

46. *Ibidem*, p. 278.

l'argument que, des del segle xv, el monestir havia tendit a arreglerar-se històricament en contra de la lluita del poble català per les seves llibertats.⁴⁷ Així mateix, va combatre explícitament els càrrecs formulats pel reusenc contra l'abat i la seva comunitat respecte de la conducta mantinguda el 1835 i la seva responsabilitat en la pèrdua i la destrucció dels tresors documentals i artístics.⁴⁸ Des del seu punt de vista, el plantejament de Toda era incongruent i absurd: no es podia defensar que a Poblet tot era gran i bell, excepte els monjos, com si aquests no fossin artífexs d'aquella magnificència. En definitiva, Barraquer argumentava que el valor de Poblet era indestruïble de la religió i dels seus representants eclesiàstics, i que la destrucció d'aquell tresor calia imputar-lo a la revolució. Ras i curt, el passat i el present de Poblet ho evidenciaven prou clarament: la religió catòlica brindava testimonis abundants de vida fèrtil; la revolució, per contra només oferia com a llegat la destrucció i la ruïna.⁴⁹

Barraquer, és clar, només és un exemple sobresortint d'aquest tipus de plantejaments fets des del catolicisme militant. Vegem-ne dos exemples més d'un ordre diferent. A *La Hormiga de Oro*, publicació fundada per Lluís Maria de Llauder i inscriptible en el tradicionalisme legitimista, hi trobem referències al 1835, quan «los bárbaros destructores de conventos profanaron la tumba y los huesos del gran rey» Jaume I; «los vándalos de nuestro siglo», «en nombre de su decantada ilustración, llevaron la ruina a Poblet».⁵⁰ La idea subjacent fonamental, com queda prou clar en els diversos escrits al·lusius a l'abadia que el setmanari va publicar en el número del 15 de gener de 1892,⁵¹ era expulsar dels confins de la comunitat civilitzada els perpetradors dels atacs de 1835 i aquells que se'n reclamaven hereus. Un altre exemple el tenim en el prevere Vicenç Bosch, beneficiat de Talarn, que el 1903 va publicar una obra eminentment propagandística i adreçada a un públic de contorns populars, en la qual trobem la defensa dels ordes religiosos com un agent de civilització en un context en què la qüestió dels regulars adoptava un lloc central en la disputa entre clericalisme i anticlericalisme. La noció de Poblet com a exponent de la Catalunya cristiana i tradicional i de la seva ruïna com un símbol de la naturalesa eminentment destructora i criminal de la revolució hi és igualment molt present.

Encara que'l sigle dinou no hagués comès altre crim que aclofarte a tu [monestir de Poblet], colós de la bellesa artística, may més tindria dret a anome-

47. BARRAQUER (1906), especialment p. 274-282.

48. *Ibidem*, especialment p. 278-281.

49. *Ibidem*, especialment p. 281-282.

50. *La Hormiga de Oro* (4a setmana de febrer de 1885), p. 144; *Ibidem* (1a setmana de juny de 1885), p. 366.

51. *Ibidem* (15 de gener de 1892), p. 17-20.

narse segle del progrés, ni de la llibertat, ni de la civilitat, sinó segle de retrocés, de llibertinatje, d'ignomínia y d'ignorància criminal.

(...)

¡Revolució malehida! Al trossejar una de les més portentoses creacions de l'arquitectura gòtica, has deixat sense niu a la poesia, sense trono al art, sense ara la fe, sense dignitat l'història, y sense honra la nació que no ha sabut castigar tants botxins que infantà en mal hora.⁵²

Troblem un plantejament prou diferent en l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner. En la monografia preuada que va dedicar a Poblet i que va ser publicada pòstumament, el 1925, va dedicar un darrer capítol a l'afer de la destrucció. Segons l'autor, el 1835, «allà sol, abandonat, quedà lo gran cadàver de la Institució del Cister a Catalunya, y la obra persistent, construïda de segles, d'una civilitat d'alta moralitat y transcendents mires, destruïda en hores o en pocs dies per moderns barbres y bandositats fanàtiques e ignorants».⁵³ En efecte, no manquen en aquest capítol, i en altres fragments del llibre, atribucions de barbàrie, salvatisme i bestialitat aplicades als perpetradors de l'atac, presentats com a «turba»: «pobles embrutits, bestialisats en totes les més canallesques concupiscències e ignoràncies, que perpetraren la sèrie llarga d'atentats que consumaren la expoliació y ruïna del centenari monestir y panteó nacional dels fundadors del nostre poble y dels qui lo conduhiren en los seus moments de grandesa».⁵⁴ Tanmateix, i malgrat aquestes invectives, val a dir que respecte a la destrucció del cenobi advertia causes i responsabilitats múltiples: uns governs que la van provocar i consentir; una nació mancada de consciència històrica i d'un alt sentit polític i moral; un context extern de lluites ideològiques i de guerra civil, i una comunitat religiosa dividida internament, cada vegada més irrellevant, amb uns frares desvirtuats que van abandonar irresponsablement la seva obligació de custòdia.⁵⁵ Finalment, en la idea que la destrucció va estar precedida per un període de decadència secular en què la institució, creixentment obsoleta, va tendir a ser cada vegada menys útil per a la societat, hi trobem un ressò de Toda i de les recepcions consonants que la seva obra havia motivat:

52. Vicens BOSCH (1903), *Defensa de les ordres religioses. Obreta de propaganda popular*, Barcelona, Establiment tipogràfic de La Hormiga de Oro.

53. Lluís DOMÈNECH Y MONTANER (1925), *Historia y arquitectura del Monestir de Poblet*, Barcelona, Montaner y Simón, p. 364; Joaquim GRAUPERA (2023), «Domènech i Montaner i el Monestir de Poblet. La transcendència d'una monografia pòstuma», *Domenechiana*, 25-26, p. 320-337.

54. DOMÈNECH Y MONTANER (1925), p. 360.

55. *Ibidem*.

Poblet s'arrossegà, dos segles enters, en decadència social. Los frares hi vegetaven sense positiva influència social, ni moral tant sols; mirats y temuts ab rencúnia per uns com detentors de les propietats comunals y obstacle al avenç social y del país; tolerats pels altres com una barrera moral inerte que conté lo desordre social, o institució temporal, ja sense utilitat, sense pervindre, condemnada a desaparèixer per extinció natural pròpia.⁵⁶

En definitiva, els uns celebraven la destrucció de Poblet, símbol de la tirania feudal i del poder clerical, com un acte de justícia popular: la destrucció d'un ordre injust i obsolet; d'altres en lamentaven la destrucció, però sostenien la necessitat i la legitimitat del procés revolucionari i aspiraven a salvaguardar el monument i transformar-ne el significat i les funcions polítiques, socials i culturals; n'hi havia que, sense mantenir posicions obertament contrarevolucionàries, veien en la violència intencionada de 1835 l'exponent dels perills del radicalisme i del protagonisme de la multitud en la política; d'altres, és clar, vehiculaven a través de la narrativa d'aquell episodi la identitat entre revolució i caos, la naturalesa francament irreconciliable entre el liberalisme i el catolicisme, i la denúncia de les pulsions anticlericals del nou ordre; encara n'hi havia que abordaven la destrucció del cenobi a partir de la convergència d'un conjunt de factors, per bé que amb el substrat d'un poble i unes institucions decadents, mancats tots plegats de consciència històrica i degenerats en l'ordre polític, cultural i moral.

UN POL D'ATRACCIÓ CONSTANT

El fenomen excursionista va mostrar una atenció persistent per Poblet durant tot el període de la Restauració.⁵⁷ Tal com testimonien els butlletins societaris, però també la premsa més generalista, van ser nombroses les sortides organitzades per visitar el monestir per part de les grans entitats excursionistes de l'època: l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i l'Associació d'Excursions Catalana, primer, i pel Centre Excursionista de Catalunya, més endavant.⁵⁸ L'activitat d'aquestes associacions respecte a Poblet no es va reduir estrictament a les sortides, sinó que també va incloure conferències, sessions preparatòries i reportatges i visionaments d'imatges que solien antecedir i succeir les expedicions. El

56. DOMÈNECH Y MONTANER (1925), p. 358.

57. Sobre la relació entre l'associacionisme excursionista i el patrimoni arquitectònic vegeu GAU (1997), p. 73-100.

58. Per a una panoràmica de la història del fenomen excursionista català vegeu Josep IGLÉSIES (ed.) (1964), *Enciclopèdia de l'excursionisme*, Barcelona, Rafael Dalmau; Francesc ROMA, (1996), *L'excursionisme català. Dels orígens a 1936*, Barcelona, Oikos-Tau.

novembre de 1878 l'ACEC, que tot just havia acabat de publicar les darreres entregues d'un destacat *Album pintoresch-monumental de Catalunya*, va comissionar els socis Ramon Soriano, Carles Garcia Vilamala, Antoni Massó i Heribert Mariezcurrena «pera reproduhir las artísticas ruínas d'aquell històrich monastir».⁵⁹ La premsa tarragonina i reusenca se'n va fer ressò i va aplaudir la iniciativa d'aquells «entusiastas jóvenes», «admiradores de las glorias catalanas».⁶⁰ De la seva expedició en va resultar poc després l'*Álbum pintoresch-monumental de Catalunya. Petita edició. Poblet* (1879), que contenia un breu resum històric trilingüe (català, castellà i francès), la planta de l'edifici alçada per l'arquitecte Antoni Rovira i Rabassa, i, sobretot, dinou fotografies impreses mitjançant fototípia que mostraven una vista general del monument i d'altres centrades en els espais i elements arquitectònics i escultòrics considerats més rellevants.⁶¹ De la mateixa iniciativa en van sorgir àlbums semblants d'altres monuments tinguts per especialment emblemàtics: Montserrat (1881), volum II, i Santes Creus (1883), volum III. El de Poblet va ser reeditat el 1885 amb canvis en el format, l'enquadernació, el text i les imatges.⁶² Aquest tipus de productes testimoniaven el valor representatiu que s'atribuïa a aquells indrets dins l'imaginari patriòtic i, al mateix temps, és clar, fornien la ciutadania de referents visuals nacionals. Personalitats com l'esmentat Balaguer, l'escriptor felibre Louis Roumieux o la reina Maria Cristina van ser obsequiades amb l'àlbum de Poblet, testimoni significatiu de la vàlua i la significació que s'atribuïa a aquest tipus d'obres.

El monestir rebia la major part dels visitants en els mesos d'estiu. El 1879 en va rebre aproximadament mil cinc-cents, l'any següent prop de dos mil i el 1882 poc menys de quatre mil, per bé que aquesta xifra va ser excepcionalment elevada.⁶³ Justament el 18 i 19 de maig d'aquell any va produir-se un acte especialment rellevant a Poblet: un aplec de destacades personalitats del món de la cultura de la Renaixença procedents de Catalunya, València i Mallorca. La trobada va congre-

59. *L'Excursionista. Bolletí mensual* (30 de novembre de 1878), p. 5.

60. *Ibidem*, p. 7.

61. ASSOCIACIÓ CATALANISTA D'EXCURSIONS CIENTÍFIQUES (1879), *Album pintoresch-monumental de Catalunya. Petita edició. Poblet*, Barcelona, Impr. de Riera.

62. ASSOCIACIÓ CATALANISTA D'EXCURSIONS CIENTÍFIQUES (1885), *Álbum de Poblet ab 19 vistas fototípicas inalterables reproduhidas del natural pel soci D. Antoni Massó precedidas d'un resumen històrich y guía en catalá, castellá y francés y d'una planta del monestir*, Barcelona, Associació Catalanista d'Excursions Científiques.

63. Durant uns anys les dades es van publicar de manera més o menys periòdica en capçaleres generalistes com el *Diario de Barcelona* o *El Diluvio*. Les xifres de visitants les proporcionava la Comissió Provincial de Monuments a partir de les dades que li brindava el conserge que tenia cura del monestir. Les corresponents als anys 1879-1899, a SERRA Y VILARÓ (1946a), p. 86. Sumen un total de 32.277 visites, de les quals 1.288 corresponen a estrangers.

gar prop d'una trentena de persones. Marià Aguiló va ser l'únic representant mallorquí, la delegació valenciana, la més nombrosa, integrada per membres vinculats al Centre Excursionista de Lo Rat Penat, va ser encapçalada per Teodor Llorente —promotor principal de l'esdeveniment, del qual també en va ser cronista—, mentre que entre els catalans hi trobem, entre d'altres, Francesc Matheu —que va assumir part de la responsabilitat organitzativa de l'acte—, Jacint Verdager, Jaume Collell, Àngel Guimerà, Emili Vilanova o Antoni Gaudí.⁶⁴ Els excursionistes van visitar també el monestir de Santes Creus, Tarragona i Valls. Àlvar Verdager va representar l'AEC en aquella «reunió catalanista» i en va publicar una ressenya extensa al butlletí de l'entitat.⁶⁵ La idea de la trobada hauria sorgit feia uns pocs anys en les Festes Llatines de Montpeller organitzades sota l'impuls del Felibritge, les quals van esdevenir un marc destacat per a les relacions occitanocatalanes.⁶⁶ Influint per un règim emocional de tall romàntic, el cronista va referir els sentiments que la contemplació de les ruïnes del monestir suscitava en aquells que s'hi apropaven per primera vegada, els quals transitaven de l'«admiració» i la «veneració» al «desconsol» i la «indignació». El capteniment romàntic dels expedicionaris va acabar de quedar palès en la visita nocturna que van fer al monestir sota la llum d'atxes i bengales. La visita, sota la direcció artística de Matheu, Gaudí, Josep Brel i Dionís Baixeras, va acabar de suggestionar profundament els participants.

Una volta satisfeta la imaginació, l'entusiasme artístich anà cedint al sentiment poètic, y finalment lo fervor religiós s'ensenyorí de tots los cors quan lo canonge Collell, situat en mitj del desmantelat presbiteri, tenint a son costat lo Reverent Verdager y al voltant lo resto de la comitiva, illuminant aquest quadro la claror de las atxas, entonà ab veu magestuosa la *Salve Regina*, que prompte trobà eco entre'ls concurrents. Termenada aquesta, posàrense tots en marxa, y se resaren las lletanias en grave y ordenada professó que anava recorrent lo claustre. ¡Qui sab si las respectables despallas dels qui allí encara jauhen s'estremiren de plaher en sas tombas al ressò de las ferventas veus dels que per ells pregavan!⁶⁷

64. Rafael ROCA (2008), *La Renaixença i la Ruta del Cister. L'aplec de catalans, mallorquins i valencians a Poblet, Santes Creus, Valls i Tarragona (1882)*, Valls, Cossetània.

65. Àlvar VERDAGER, «Reunió catalanista en Poblet y Santas Creus» (maig i juny de 1882), *Butlletí mensual de la Associació d'Excursiós Catalana*, IV (44-45) (Barcelona, Impremta dels successors de N. Ramírez y C^a), p. 103-110.

66. Sobre les Festes Llatines de Montpeller i les relacions occitanocatalanes vegeu Joan MAHIQUES, «Catalunya i Occitània a la Renaixença: les Festes Llatines de Montpeller», a Vicenç BELTRAN; Tomàs MARTÍNEZ; Irene CAPDEVILA (ed.) (2014), *800 anys després de Muret. Els trobadors i les relacions catalanooccitanes*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 171-193.

67. VERDAGER (1882), p. 106.

L'excursió, que va donar peu a nombroses mostres de confraternitat pancatalanista, va servir per reforçar el simbolisme de Poblet com a panteó dels antics reis de la Corona d'Aragó i espai de memòria vinculat a la mitificada figura de Jaume I.⁶⁸ A la crònica publicada a *La Il·lustració Catalana*, Poblet era presentat com un símbol d'unitat, compartit per patriotes catalans de territoris i ideologies diferents: «units per l'amor a la pàtria de tots, la passió política enmudí completament en lo poètic viatge, ab tot y que'ls excursionistes procedian dels camps més oposats».⁶⁹ Collell, des de *La Veu del Montserrat*, va complaure's de veure com «s'aplegan los fills d'una matexa nissaga alentorn dels antichs casals de la pàtria»; el canonge, que va qualificar la trobada de «romiatge patriòtic», la va interpretar com un exponent d'un regionalisme sa que aspirava a enfortir la nacionalitat catalana, alhora que resistia les forces uniformitzadores de la modernitat i no renegava de la unitat nacional espanyola.⁷⁰

L'atracció que exercia Poblet no va decaure durant el període de la Restauració, i així que el fenomen excursionista es va anar estenent i es van crear entitats en altres ciutats catalanes fora de Barcelona, els seus associats també van tenir el monestir com a destí ocasional de les seves sortides. Resulta significatiu, també, que el Primer Aplec Excursionista Català, organitzat pel CEC el 1910 a partir de la idea llançada per Cèsar August Torras, tingués lloc a Poblet. El sentit eminentment patriòtic que hom atribuïa a l'excursionisme i a l'aplec és prou patent en la circular o crida publicada pels organitzadors, en la qual s'hi afirmava que Poblet era «un dels més bells monuments de la nostra terra» i es donava la raó de la seva tria per a celebrar-hi l'acte: el lloc havia estat escollit «en recordança de passades

68. Rafael ROCA (2012), «La mitificació vuitcentista del passat medieval: la figura de Jaume I, rei d'Aragó», *eHumanista/IVITRA*, 2, p. 271-285.

69. *La Il·lustració Catalana* (30 de maig de 1882), p. 145-146. De visites nocturnes sota la llum de torxes i bengales se'n van fer d'altres, a part de la que acabem de referir. L'any següent Eduard Toda, que estava estiuant a l'Espluga de Francolí, en va organitzar una d'especialment concorreguda. La visita es va combinar amb una vetllada literària i un refrigeri. L'acte va despertar suspicàcies i l'arquebisbe de Tarragona va queixar-se a la Comissió Provincial de Monuments, la qual cosa acabaria conduint a la prohibició expressa de festes nocturnes en el recinte del monestir; SERRA Y VILARÓ (1946a), p. 153-155; BASSEGODA (1983), p. 117; *La Opinió* (10 d'agost de 1883), p. 2; *Diario de Tarragona* (12 d'agost de 1883), p. 2. Val la pena recordar que Toda havia retornat feia poc a Catalunya després d'anys d'absència a causa de la seva activitat diplomàtica i que aquell 1883 va ser introduït per Víctor Balaguer en els cercles de la Renaixença, en el marc dels quals va conèixer, entre d'altres, alguns dels escriptors i artistes que havien protagonitzat la trobada pancatalanista de l'any anterior; SARDÀ (1883); Jordina GORT (2012), «Eduard Toda i Güell. Ideologia i escriptura (1855-1941)», tesi doctoral, Universitat de Barcelona, especialment p. 105 i s.; Gener GONZALVO (2005), *Eduard Toda i Güell (1855-1941) i el salvament del monestir de Poblet, a través del seu epistolari*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 16.

70. J[AUME] C[OLLELL], «Festa de germandat», *La Veu del Montserrat* (27 de maig de 1882), p. 161-162.

grandeses y per escaure's (...) la commemoració del V Centenari de la mort del rei Martí l'Humà, darrer brot de la reial niçaga del Casal de Barcelona (...)».⁷¹

Les associacions pròpiament excursionistes no van ser les úniques entitats i institucions interessades a visitar Poblet de manera més o menys ocasional o ordinària. En aquest sentit, durant els anys que estudiem en aquest capítol, van realitzar visites a Poblet professors i alumnes de la Institución Libre de Enseñanza, l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, estudiants de l'Institut de València, la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles de la mateixa ciutat, el Centre de Lectura de Reus, l'Escola Superior d'Arts i Indústries i Belles Arts o l'Ateneu Enciclopèdic Popular, entre d'altres. A partir sobretot del tombant de segle, els clubs ciclistes van incloure sovint el monestir en les seves sortides. Poblet, monument cèlebre, estimat com a representatiu del país, també va ser un indret habitualment mostrat i exhibit amb orgull amb els més variats pretextos, com ara amb motiu de l'organització d'algun esdeveniment destacat, com l'Exposició Universal de 1888, el Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906 o el primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó de 1908, aquest darrer organitzat en el context del setè centenari del naixement del monarca Jaume I.⁷² No van manca visitants il·lustres, però en el període 1874-1923, ni Alfons XII ni tampoc Alfons XIII van fer-se presents a Poblet (aquest darrer el 1926). Tanmateix, els monarques esmentats van visitar les despulles de Jaume I a la catedral de Tarragona, el 1877 i el 1904, respectivament: en el primer cas va instal·lar-se una làpida commemorativa dels fets esdevinguts el 1835 (la profanació de les despulles) i el 1856 (la funció fúnebre per acomodar-ne les restes al panteó), i en el segon es va obrir el sarcòfag perquè el monarca pogués contemplar el difunt.⁷³

Resulten especialment interessants les visites fetes pels alumnes i professors de l'Escola Provincial d'Arquitectura de Barcelona. El 1884, per exemple, se'n va fer una amb Elias Rogent com a director i Domènec Montaner com a professor. Un dels alumnes assistents va ser Antoni Gallissà, que anys a venir, a primers del nou-cents, ja amb el mateix Domènec com a director de l'Escola, capitanejaria aquestes sortides de camp o excursions d'estudi en les quals els estudiants tenien ocasió de conèixer de primera mà alguns del monuments més emblemàtics del país, alhora que els documentaven i s'exercitaven en l'aprenentatge de la

71. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* (juny de 1910), p. 181-183.

72. Sobre el lloc que ocupa Poblet dins la promoció turística de la ciutat de Tarragona i el seu entorn a partir de la segona dècada del segle xx podeu veure Antoni VIVES I REUS (2019), *Història del Sindicat d'Iniciativa i Turisme de Tarragona (1910-2010)*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili.

73. *Diario de Tarragona* (1 de març de 1877), p. 2; *Ibidem* (8 d'abril de 1904), p. 2.

professió.⁷⁴ Poblet va ser visitat altres anys, a més de l'esmentat, per exemple el 1901 i el 1913.⁷⁵ El fet és rellevant, oimés si tenim present que els mencionats Roger i Domènech, juntament amb Josep Puig i Cadafalch, ja eren considerats pels seus coetanis com els màxims exponents del regionalisme o el nacionalisme arquitectònic català.⁷⁶ Poblet, juntament amb altres monuments, formava part d'un repertori canònic més o menys definit, l'estudi i observança del qual havia de contribuir a fonamentar una tradició artística pròpia amb influx sobre la producció present. En el cas concret de Domènech, la vinculació amb Poblet va ser prou rellevant. Ens hem referit a la monografia que va dedicar a la història i l'arquitectura del monestir, reeditada en castellà el 1927. Uns anys abans havia enllestit una obra més modesta, *Poblet* (1916), publicada dins la col·lecció «El arte en España», impulsada per la Comisaría Regia de Turismo.⁷⁷ Es tractava d'una edició trilingüe (castellà, francès i anglès) profusament il·lustrada que feia atenció molt especialment als aspectes artístics, sobretot els arquitectònics. El judici de l'autor respecte a l'evolució constructiva del monestir en els segles XVII i XVIII va ser molt severa i va associar aquesta suposada decadència amb l'extinció de la casa reial d'Aragó i la pèrdua d'influència social i política de la institució.⁷⁸

El monestir de Poblet tampoc va ser gens aliè al fenomen creixent de l'estiueig. L'element fonamental d'atracció de la zona eren les aigües ferruginoses, les propietats de les quals havien estat divulgades i reconegudes en el segle XVIII. L'afluència de persones a l'indret per prendre les aigües tenia una llarga trajectòria, però l'arribada de forasters es va incrementar a partir de mitjan segle XIX, entre altres motius per la millora de les comunicacions, sobretot amb l'arribada

74. ESCOLA D'ARQUITECTURA DE BARCELONA (1977), *Exposición conmemorativa del centenario de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona 1875-76 / 1975/76. Exercicis. Projectes. Un assaig d'interpretació*, Barcelona, Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Barcelona.

75. Quan, al final del 1900, Domènech va ser nomenat director de l'Escola, una de les seves primeres iniciatives va ser instaurar l'excursió científica com a activitat didàctica. Durant l'any i escaig de la primera etapa del seu mandat, els estudiants de l'Escola van visitar un seguit d'edificis, entre els quals els grans monuments medievals de Catalunya, inclòs Poblet. LLUÍS DOMÈNECH GIRBAU (2018), *Domènech i Montaner. Un home universal*, Barcelona, La Magrana, p. 26.

76. Vegeu, per exemple, Raimundo CASELLAS, «José Puig y Cadafalch», *Hispania* (28 de febrer de 1902), p. 77-89; Joan ALSINA Y ARÚS, «Lluís Domènech», *La Veu de Catalunya* (9 d'agost de 1902, ed. vespre), p. 3.

77. LUIS DOMÈNECH Y MONTANER (1916), *Poblet*, Barcelona, Edición Thomas.

78. Ibidem, p. 13-14. Recordem, a més, que Domènech va encarregar-se del monument funerari de Jaume I a la seu de Tarragona, projecte que té el seu origen en una iniciativa de 1906 i la construcció del qual es trobava en un estadi molt avançat el 1923, però que no va arribar a instal·lar-se ni a utilitzar-se com a panteó, entre altres causes, per l'oposició de les autoritats eclesiàstiques del bisbat al fet que el mausoleu ocupés el creuer de la nau central de la catedral, tal com s'havia previst. SERRA Y VILARÓ (1946a), p. 161-168; Antonio SALCEDO (1991), «Monument funerari de Jaume I. Obra de Lluís Domènech i Montaner», *Universitas Tarraconensis*, 10, p. 333-338.

del ferrocarril a l'Espluga de Francolí el 1865. De manera progressiva, un nombre creixent de masies pròximes a les fonts i el monestir van tendir a adequar espais i instal·lacions per oferir hostatge i altres serveis.⁷⁹ A partir de mitjan dècada de 1880, coincidint amb la temporada d'estiu, va ser més o menys habitual trobar anuncis a la premsa en què aquests establiments mencionaven la seva proximitat al «pintoresco monasterio de Poblet» com un atractiu promocional.⁸⁰ A la ratlla del 1900 d'exemples semblants en trobem diversos. El Gran Hotel del Centro assenyalava la seva proximitat respecte al «celebrado monasterio» i situava Poblet entre els llocs de l'entorn amb interès recreatiu, mentre que la Masia Blanca invocava igualment aquella immediatesa com un al·licient.⁸¹ El cas amb més gràcia i interès és el de Vil·la Engràcia, els responsables de la qual van fer publicar diversos anuncis a finals de la primavera de 1901. Mentre que a *La Publicidad* el missatge promocional era en castellà i es posava en relleu la proximitat amb el «monumental monasterio»,⁸² a *La Veu de Catalunya* havia canviat alguna cosa més que la llengua i Poblet era referit com el «monument nacional català».⁸³ Una adaptació al segment de públic, sense dubte, formidable. Des del mateix diari, el periodista i excursionista Pere Pagès i Rueda havia recomanat Poblet i rodalies com un dels llocs on «estiuhejar barato a Catalunya»⁸⁴ i la mateixa capçalera va publicar alguna crònica que fa prou evident que el monestir contribuïa a fer l'entorn de Poblet una destinació turística atractiva, i, sobretot, que aquesta pràctica social i les colònies d'estiueig podien contribuir a disseminar i reforçar el lloc del monument dins l'imaginari catalanista:

De tant en tant els admiradors de las arts monumentals y dels recorts gloriosos de la antiga nacionalitat catalana van a passejar sota las gòtiques arcadas del Monestir de Poblet, que fou tomba de nostres gloriosos reys y capdills quan Catalunya era mestressa y senyora de casa seva.⁸⁵

79. Josep M. VALLÈS (2014), «Les aigües medicinals a l'Espluga de Francolí. Balnearis (s. XIX-XX)», *Podall*, 3, p. 364-391. Sobre l'estiueig i l'aigua i l'oci com a teràpies de salut i les seves implicacions socials, polítiques, culturals i urbanístiques, vegeu Joaquim M. PUIGVERT; Narcís FIGUERAS (coords.) (2018), *Balnearios, veraneo, literatura. Agua y salud en la España contemporánea*, Madrid, Marcial Pons; Joaquim M. PUIGVERT (2022), *Estiueig de proximitat. Barcelona, 1850-1950*, Barcelona, Diputació de Barcelona.

80. Vegeu, com a mostra, *El Diluvio* (30 de maig de 1885), p. 4403.

81. *El Vendrellense* (22 de juliol de 1900), p. 4. *La Veu de Catalunya* (6 d'agost de 1903, ed. matí), p. 4.

82. *La Publicidad* (19 de maig de 1901, ed. matí), p. 4.

83. *La Veu de Catalunya* (1 de juny de 1901, ed. vespre), p. 4.

84. P[ere] PAGÈS Y RUEDA, «Pera estiuejar barato á Catalunya», *La Veu de Catalunya* (29 de juny de 1900, ed. vespre), p. 2.

85. *La Veu de Catalunya* (24 de juliol de 1905, ed. vespre), p. 3.

A la dècada de 1920 el monestir de Poblet, juntament, és clar, amb les aigües medicinals i la possibilitat d'allotjar-se còmodament en algun dels establiments existents eren comptats entre els atractius principals que presentava l'Espluga de Francolí per als estiuejants.⁸⁶

1903: LERROUXISTES I CATALANISTES A POBLET

Des de començaments del nou-cents, i coincidint amb el protagonisme creixent de les masses en els afers col·lectius, Poblet va esdevenir més d'una vegada un escenari referent per al desplegament de la nova ritualitat que acompanyava l'emergència de les forces flamants que van pugnar per l'hegemonia política a Catalunya. El dia 29 de març de 1903 el republicanisme va celebrar un acte polític pels encontorns del monestir de Poblet. L'esdeveniment s'havia anunciat tot just pocs dies abans com una «excursió republicana». La crida feta des de Vimbodí per la comissió organitzadora, liderada pel president del comitè republicà i alcalde de la mateixa població, Josep Caixal, s'adreçava «a todos cuantos tenéis abierto el espíritu a los ideales del progreso, a cuantos comulgáis en la honrada religión de la Fraternidad, de la Libertad y de la Igualdad». A aquella «gira campestre» —«fiesta popular» o «merienda democrática», tal com també la qualificaven els seus promotors i partidaris— s'hi esperava sobretot l'assistència dels republicans de la comarca i, com a reclam, s'anunciava la presència de destacats correligionaris, entre els quals Alejandro Lerroux, Emili Junoy (que no sembla que hi acabés participant), Julià Nogués, Lorenzo Ardid i Cristóbal Litrán.⁸⁷ La convocatòria deixava prou clar que la tria de Poblet com a lloc de celebració de l'acte no era casual. El cenobi era un compendi dels contravalors que la seva iniciativa política pretenia impulsar:

Vamos a afirmar ante las ruinas del Monasterio, que representa el Pasado, la Desigualdad y la Tiranía, triste herencia de los antiguos tiempos, nuestros ideales de Libertad, Justicia y Emancipación a los que abrirá expedita vía una República muy progresiva que debe instaurar el esfuerzo de todos.⁸⁸

En aquest sentit, cal tenir present que la pugna entre clericalisme i anticlericalisme era ben present com a signe definitori de la vida pública i política a Vimbodí i altres poblacions de la comarca, i que, tot just l'any abans, en un context en què es discutia la possibilitat d'instal·lar a la població una escola dirigida per reli-

86. SOCIEDAD DE ATRACCIÓN DE FORASTEROS (1926), *Catalunya. Guía de l'estiuejant. Cataluña. Guía del veraneante*, Barcelona, Edicions Àgora, Tipografia Catalana.

87. *La Publicidad* (25 de març de 1903, ed. vespre), p. 3.

88. *Ibidem*.

gioses, el setmanari republicà *La Justicia*, de Reus, havia insistit a recordar l'odi que havia concitat la comunitat monàstica pobletana entre els vilatans.⁸⁹

L'acte de Poblet formava part d'un conjunt de treballs organitzatius i manifestacions de signe republicà que van tenir lloc en aquelles dates en poblacions diverses de Catalunya. Aquelles activitats tenien com a missió immediata despertar de la indiferència els adeptes i potencials simpatitzants polítics, amb l'objectiu de mobilitzar-los i enquadrar-los amb finalitats electorals, en un context de confrontació oberta especialment amb el regionalisme catalanista conservador, presentat reiteradament com a exponent de la teocràcia i la reacció, una mena de carlisme ressuscitat. Cal tenir en compte, així mateix, que les actuacions a les quals ens referim s'han d'inscriure en el context dels esforços que una part rellevant del republicanisme espanyol protagonitzava per fer convergir les seves forces disperses amb vista a les imminents eleccions a Corts d'abril d'aquell mateix any. En aquest sentit, l'acte de Poblet es correspon amb la gran assemblea republicana del 25 de març al Teatro Lírico de Madrid que va donar lloc a la Unión Republicana, amb les figures de Nicolás Salmerón i Alejandro Lerroux al capdavant. Els republicans, en efecte, acabarien aconseguint vèncer en diversos districtes electorals de Catalunya, entre els quals el de Tarragona-Reus-Falset.⁹⁰

Diversos republicans destacats de la ciutat de Barcelona van desplaçar-se a Poblet per participar en el míting programat, però també per fer-ho en els actes polítics igualment previstos a la ciutat de Reus. Així mateix, el trajecte amb ferrocarril entre aquesta població i l'Espluga de Francolí va donar lloc a destacades expressions republicanes en les diverses estacions del trajecte. Tot i que els «expedicionaris» arribats amb tren van ser molt nombrosos, el gruix dels assistents a l'acte de Poblet provenia de la Conca de Barberà i de les poblacions veïnes, molt destacadament de Vimbodí, però també d'altres com Barberà i l'Espluga de Francolí. A més de la presència de delegacions de diverses poblacions comarcals, també n'hi havia de Reus, Tarragona, Valls, l'Alcover, Falset, Prades, les Borges Blanques o Lleida, entre força altres. Si hem de fer cas de les xifres d'assistència de

89. Josep M. VALLÈS (2012), «El republicanisme a Vimbodí (1901-1911)», *Aplecs de treballs (Montblanch)*, 30, p. 159.

90. Andreu MAYAYO (1986), *La Conca de Barberà 1890-1939: de la crisi agrària a la Guerra Civil*, Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, especialment p. 208-216; Joan B. CULLA (1986), *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, Curial, p. 64-138; Gemma RUBÍ (2021), «Republicanos en las urnas: Cataluña, baluarte del republicanismo en tiempos de Alfonso XIII (1902-1923)» a Santiago de MIGUEL; Sergio VALERO (ed.), *Captar, votar y gobernar. Movilización y acción política en la España urbana (1890-1936)*, Madrid, Catarata; Santiago de MIGUEL (2016), «La Unión Republicana en el corazón de la Monarquía. El triunfo electoral de 1903», *Historia Contemporánea*, 53, p. 553-591.

la premsa afí, eufòrica davant l'èxit de l'acte, s'haurien congregat pels volts de Poblet unes sis mil o vuit mil persones.⁹¹

Abans de l'acte, almenys una part de la concurrència va visitar el monument i va admirar-ne les «belleses artístiques», però l'esdeveniment polític pròpiament no va tenir lloc en el recinte del cenobi, sinó en un emplaçament situat aproximadament a un quilòmetre de distància, en el vessant d'una de les muntanyes properes, sobre una torrentera pintoresca. Des de *La Publicidad* se subratllava la tria encertada de Poblet com a lloc per a aquella «gira republicana», insistint en el contrast binari entre allò que representava l'indret i els ideals que els correligionaris propugnaven:

Acertados por completo estuvieron al escoger el sitio indicado para la celebración de la fiesta. Nada mayor que a la sombra proyectada por aquellos arronjantes muros, que encerraron algún día reyes y monjes, representantes genuinos del absolutismo y la teocracia, para predicar la buena nueva, para consagrar la fraternidad republicana sellada en Madrid, en la gran Asamblea magna celebrada el 25 del actual.⁹²

La tria del lloc resultava encara més encertada si advertim els conceptes, el lèxic, les expressions i els rituals de filiació religiosa amb els quals els republicans duïen a terme aquells actes polítics seculars, i els enunciats anticlericals proferits per diversos dels oradors que van prendre part en l'acte. Així, per exemple, els republicans més destacats van seure a l'entorn d'una taula i alguns delegats del Priorat van oferir a Lerroux vi ranci «como prenda de lo decididos que están los donantes a dar su propia sangre para el triunfo de la República, aceptando y agradeciendo Lerroux el obsequio como prueba de confraternidad absoluta entre todos los comensales». Luis Morote va brindar al final del seu parlament «por la roja sangre del pueblo con la que todas las conquistas de la libertad han sido fundadas».⁹³

A més de Morote, en l'acte van prendre la paraula, entre d'altres, Litrán, Antonio Gabiñán, Rocabruna, Caixal, Francesc Palau, Jaume Sardà, Enric Díez Rosell, Ramon Pallejà, Pere Redón, Ardid, Ramon Mayner, Julià Nougús i, a l'últim, és clar, Lerroux. El repertori dona fe de la presència rellevant dels dirigents republicans del districte electoral de Tarragona-Reus-Falset, però també de figures destacades d'aquell espai polític en l'àmbit català i espanyol. Les referències fetes

91. «La gira republicana a Poblet», *La Publicidad* (30 de març de 1903, ed. matí), p. 3; «La gira republicana a Poblet», *Ibidem* (30 de març de 1903, ed. vespre), p. 3.

92. *Ibidem*.

93. *Ibidem*.

en els discursos i el fet que entre les darreres paraules s'hi comptessin les dels candidats per a la circumscripció a les eleccions del mes següent, Mayner i Nougués, dona fe de les motivacions eminentment electorals de l'acte. Els visques a la República, la revolució, el progrés i la llibertat van alternar amb els atacs al catalanisme militant, el clericalisme, la monarquia i l'oligarquia, així com amb les crides a la confraternitat republicana —no van mancar les referències a l'acte al·ludit de l'assemblea de Madrid— i les apel·lacions als obrers i les dones —aquestes darreres, sembla que força presents en l'acte— a desfer-se del jou de l'opressió. En algunes intervencions no hi van faltar referències directes a Poblet. Així, Morote, per exemple, va enaltir la revolta del poble de Vimbodí contra el poder dels frares en data memorable.⁹⁴

La premsa afí a la Lliga Regionalista va reaccionar uns dies més tard. Des de *La Veu de Catalunya* hom s'alegrava que el míting republicà no hagués tingut lloc estrictament a Poblet: «no hi posaren els peus ni las mans».⁹⁵ De tota manera, resulta especialment significatiu el fragment del *¡Cu-cut!* que tot seguit transcrivim, que revela clarament la percepció que una part del catalanisme conservador va tenir d'aquell fet, pres com una ofensa indigna, i ajuda a entendre l'acte que tot seguit va impulsar-se des d'aquell espai polític amb la finalitat de *purificar* l'indret, reforçar la seva associació amb el lloc i connotar-lo significativament a la seva manera.

May hauríam cregut que'ls hereus dels miserables destructors de Poblet s'atrevissin a profanar novament aquell lloch sagrat, aquell esplèndid monument de la grandesa catalana, destruït cobartment l'any 35 per las turbas ignorants y selvatjes, que no contentas ab cometre l'horrible barbaritat d'enderrocar la més preuada joya del nostre art, derribaren de sos llochs las tombas y jugaren a botxas ab els cranis dels momificats cadavres que dormian en elles el son etern.⁹⁶

En efecte, el primer de juny d'aquell mateix 1903 el catalanisme de signe eminentment conservador va celebrar un esdeveniment molt destacat al cenobi que, en bona mesura, cal entendre com una rèplica al republicà celebrat tot just unes quantes setmanes abans. Es tracta de la visita i el concert que hi va fer l'Orfeó Català i l'ofrena que les «dones catalanes» van oferir d'una senyera artística a la Unió Catalanista, acte que va aconseguir aglutinar les diverses tendències inter-

94. Ibidem.

95. *La Veu de Catalunya* (16 d'abril de 1903, ed. vespre), p. 5.

96. *¡Cu-Cut!* (8 d'abril de 1903), p. 232.

nes d'una entitat que aleshores travessava fortes tensions, derivades de les diferències ideològiques i estratègiques dels sectors que en formaven part.⁹⁷

L'Orfeó Català ja havia previst visitar el monestir a finals de l'any anterior, però l'acte no va tenir lloc⁹⁸ i, davant les demandes fetes des de Tarragona perquè l'associació coral organitzés una excursió a la ciutat, va sorgir la idea d'aprofitar l'avinentesa per fer-ne una també a Poblet «al antich casal de nostre pàtria, en obsequi als choristas y pera entonarhi tots junts dessota de sas voltas enrunadas un solemniat respons pera l'etern repòs del Rey en Jaume y Comtes-Reys que foren soterrats en l'iglesia del Monastir».⁹⁹ Coneixent aquests propòsits, la poetessa i propagandista Agnès Armengol de Badia va convidar l'Orfeó a prendre part en l'acte solemne d'entrega a la Unió Catalanista de la bandera costejada per dones adherides al catalanisme. Aquesta darrera iniciativa havia sorgit quatre anys abans, l'abril de 1900, amb una comunicació que Armengol va adreçar al president de la Unió, Manuel Folguera Duran, i en la qual li sol·licitava «pera la Dona catalana l'alt honor d'oferir una bandera a la Unió Catalanista, que simbolisi dignament son poder, sos drets y aspiracions», tenint en compte que «la entitat capdalt del Catalanisme» no ostentava en els seus actes cap senyera. Tal com ho feia notar l'escriptor Josep M. Folch i Torres, la iniciativa responia al desig de mobilitzar les dones en el si del moviment catalanista, a «manifestar l'entusiasme que la dona catalana sent per la nostra causa».¹⁰⁰

No hi ha dubte que la tria de l'emplaçament era intencionada. Primer, perquè com assenyalava, per exemple, Junyent, des de *Juventut* era «lloch de gloriosos recorts», «síntesis de nostre caràcter en la Edat Mitja», el «palau de nostra grandesa» i, en definitiva, «espill de nostre esplendor y de nostra desgràcia». Fer sentir «la veu robusta de la Patria Nova», «el crit potent de ¡Visca Catalunya!» enmig d'aquelles ruïnes venerades resultava especialment evocador.¹⁰¹ La memòria que de l'acte va fer-ne l'Orfeó Català fa evident que l'emplaçament, «antich casal de la nostra Nacionalitat», amb el seu trist estat d'abandó, havia de contribuir a donar valor de transcendència i a predisposar emocionalment la multitud.¹⁰² La tria res-

97. Jordi LLORENS (1992), *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític. Dels orígens a la presidència del Dr. Martí i Julià (1891-1903)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, especialment p. 413 i s.

98. *La Veu de Catalunya* (11 de desembre de 1902, ed. vespre), p. 3.

99. ORFEÓ CATALÀ (1904), *L'Orfeó Català en l'any 1903, Memòria-Ressenya, corresponent al any 1903, llegida en la sessió inaugural de curs celebrada'l dia 27 de Janer de 1904*, Barcelona Impremta Elzeviriana, p. 14.

100. J. M. FOLCH Y TORRES, «La Dona Catalana en lo Catalanisme. Una ofrena a la Unió Catalanista», *L'Atlàntida* (28 d'abril de 1900), p. 2-3.

101. Sebastià JUNYENT, «Santa Maria de Poblet», *Juventut* (28 de maig de 1903), p. 353-356.

102. ORFEÓ CATALÀ (1904), p. 18.

ponia, també, a un discerniment més immediat, vinculat a l'acte republicà al qual ens hem referit. El setmanari catalanista *¡Cu-cut!* va ser, en aquest sentit, inequívoc. Es tractava d'«honrar el sagrari de las nostres tradicions», però també d'una «protesta contra las malvestats que sos enemichs li congriaren y un acte de desagravis pels afronts que li feren en aquell grandió arxiu del seu passat». Seguint aquest raonament, la Unió Catalanista l'havia encertat plenament triant un lloc tan venerable, perquè no solament es tractava d'un acte d'exaltació patriòtica, sinó també d'un de desgreuge davant el que havien celebrat els republicans poc abans, aplegats sota «la bandera negra y roja de la destrucció social», fidels continuadors dels ideals d'aquells que havien profanat el cenobi durant la revolució liberal:

Aquesta bandera no fa gaire que també va anarhi a Poblet onejada pels mals vents del cinisme y del escarni; la mateixa sota quins plechs s'hi amparavan els incendiaries, els violadors de sepulcres, els profanadors de temples y els destructors del art, fou la que fa ben pocas setmanas acoblava en las gloriosas y tristas runas del inmens cenobi als hereus d'aquells selvatges pera afegir la befa al crim cínich que delatan els acusadors enderrochs del antich casal de las glòrias de la patria.¹⁰³

Abans de l'acte catalanista de Poblet, presentat com una festa patriòtica, l'Orfeó Català va oferir un doble concert al Teatre Principal de Tarragona, a més de cantar un parell de peces al cor de la catedral. En el mateix marc, també abans de l'acte al cenobi, es van celebrar mítings polítics a Montblanc i l'Espluga amb motiu de la presentació en societat dels centres catalanistes d'aquestes poblacions. Republicans i regionalistes competien per sembrar la bona nova i organitzar-se políticament en aquelles contrades.¹⁰⁴

L'esdeveniment de Poblet va ser un èxit per als seus organitzadors i partidaris, la concurrència va ser massiva, xifrada en més de deu mil persones per *El Mercantil* i en més de dotze mil per *La Veu de Catalunya*. Aquest darrer diari assegurava que «allò no s'havia vist may; may s'havien acoblat sota aquelles venerables ruïnes una tan gran y tan heterogena multitut de catalans vinguts de per tot arreu».¹⁰⁵ L'acte comptà amb dues parts diferenciades. La primera, protagonitzada per l'Orfeó Català. El seu vicepresident, Vicenç de Moragas, va adreçar un discurs als assistents. També hi van ser dits dos textos, un de Ramon Picó i Campamar, i la

103. *¡Cu-Cut!* (10 de juny de 1903), p. 370-371.

104. *Lo Vendrellench* (31 de maig de 1903), p. 3; MAYAYO (1986), especialment p. 223-226.

105. Manuela NARVÁEZ (2005), «L'Orfeó Català, cant coral i catalanisme (1891-1951)», tesi doctoral, Universitat de Barcelona, p. 248-255 (254); «Las festa de Poblet. A La Espluga», *La Veu de Catalunya* (2 de juny de 1903, ed. vespre), p. 2.

poesia d'Àngel Guimerà dedicada al cenobi, la qual va ser llegida per Folch i Torres. Seguidament, sota la direcció de Lluís Millet, la societat coral va entonar un cant fúnebre «per l'ànima del Rey en Jaume, pels Reys de Catalunya y pels seus grans prínceps». Es tractava de la missa de difunts *Victoria*. Després de l'absolta resada per un capellà, va començar la segona part, la festa de la bandera. Armen-gol, acompanyada d'una comissió de dames d'honor entre les quals hi havia membres del cor de noies de l'Orfeó Català que dirigia Emerenciana Wehrle, va lliurar als dirigents de la Unió Catalanista de la «Bandera de las Damas Catalanas», feta segons el projecte de l'artista Alexandre de Riquer (figures 3 i 4). Després dels parlaments de rigor, l'Orfeó va arrencar a cantar les notes de *Nostra bandera*, himne compost expressament per Millet i amb lletra del poeta Joan Maragall. L'acte va finalitzar amb la interpretació d'*Els Segadors*.¹⁰⁶

Les capçaleres de tendències republicanes, com *La Publicidad*, amb evident voluntat desacralitzadora, es van afanyar a comentar l'acte amb evident to burleta i afany de ridiculitzar. Des de les seves pàgines es va insistir a associar el moviment catalanista amb el clericalisme i l'ultramuntanisme, i presentar-lo com una mena de carlisme disfressat d'amor regional. En aquesta línia, es va posar l'èmfasi, per exemple, en el fet que la bandera fos beneïda pel bisbe de Barcelona, el cardenal Salvador Casañas.¹⁰⁷ Des de *La Esquella de la Torratxa* es va fer befa de l'afició malaltissa de cert catalanisme per les ruïnes i, si bé es reconeixia que Poblet havia estat un joia arquitectònica, es va subratllar que el monestir «sigué també un padró de feudalisme monacal» i que «la comarca sobre la qual exercia son predomini l'odiava a mort». La violència de la revolució liberal havia respost, en aquest sentit, a una lògica de venjança comprensible.¹⁰⁸ A Poblet, doncs, se li atribuïen sentits ben allunyats segons uns projectes i cultures polítiques també diferenciats.

L'APLEC NACIONALISTA DE 1917

Com veiem, el monestir de Poblet no va ser aliè, en absolut, a l'eclosió dels nacionalismes i al desenvolupament de mecanismes i estratègies de mobilització que responien a la nova política de massa. En trobaríem una nova mostra evident en la trobada organitzada per la Lliga Regionalista al cenobi el 28 de maig de 1917, a la qual va assistir una delegació de diputats i regidors nacionalistes bascos. La iniciativa es va produir en un moment en què el règim de la Restauració passava

106. *Ibidem*; ORFEÓ CATALÀ (1904), p. 18-20.

107. *La Publicidad* (3 de juny de 1903, ed. matí), p. 2; *Ibidem* (4 de juny de 1903, ed. vespre), p. 2; *Ídem* (5 de juny de 1903, ed. vespre), p. 1.

108. *La Esquella de la Torratxa* (5 de juny de 1903), p. 354.

per greus dificultats, poc abans que confluis la triple crisi (política, social i militar) de l'estiu de 1917, i s'ha d'emmarcar en un context en el qual els regionalistes catalans pretenien abanderar el moviment de reforma i regeneració de l'Estat, havien plantejat obertament el seu programa autonomista i impulsaven una campanya intensa de propaganda a Espanya amb la finalitat de suscitar la complicitat i la col·laboració dels actors autonomistes d'altres territoris peninsulars.¹⁰⁹

En definitiva, els dirigents de la Lliga cercaven l'aliança estratègica amb altres sectors regionalistes i nacionalistes per assolir l'autonomia de Catalunya i la «llibertat de tots els pobles peninsulars», en un context de reforma en profunditat de l'Estat, en la línia plantejada en el manifest «Per Catalunya i l'Espanya Gran» (1916). Conseqüentment, els contactes i les relacions amb determinats actors polítics de Galícia, el País Basc, l'Aragó, València o Mallorca es van intensificar. En aquest marc, Francesc Cambó, juntament amb altres diputats regionalistes, va visitar Bilbao el gener de 1917. Convidat per algunes de les principals corporacions econòmiques basques, va aconseguir una adhesió important als seus projectes polítics.¹¹⁰ En aquesta mateixa conjuntura, Cambó, esdevingut el mascaró de proa de les reivindicacions regionalistes a Espanya, va fer un segon viatge al País Basc el mes d'abril, en aquesta ocasió amb destí a Sant Sebastià, on havia estat convidat per diferents centres nacionalistes de la ciutat i de Guipúscoa. En correspondència amb la visita de la delegació catalana, entre els dies 26 i 30 de maig de 1917 va visitar Catalunya una àmplia delegació basca, encapçalada pel nou president de la Diputació de Biscaia, el nacionalista Ramon de la Sota. Només uns dies abans la Lliga Regionalista havia ofert un àpat d'honor als nacionalistes valencians.

Aquest és el marc general en el qual va produir-se el gran aplec a Poblet el 28 de maig de 1917, organitzat per la Lliga Regionalista amb la finalitat de retre homenatge als seus parlamentaris, presentats com a paladins de la causa catalana. L'acte a Poblet va tenir com a gest central l'ofrena d'un àlbum artístic als representants lligaires, el «Llibre d'Honor de Catalunya», que contenia unes cent cinquanta mil signatures d'adhesió a les seves campanyes parlamentàries. L'esdeveniment va fer-se coincidir amb la visita d'un grup de diputats provincials i regidors nacionalistes bascos, juntament amb altres personalitats del mateix moviment, i aquest va ser un dels actes amb els quals se'ls va voler obsequiar. La celebració, a l'històric monestir de Poblet, «tomba dels Reis catalans», va ser presentada com una «gran festa del nacionalisme» i una manifestació de germanor entre Catalu-

109. Josep TERMES (2000), *Història del catalanisme fins al 1923*, Barcelona, Pòrtic, p. 447-551.

110. Francesc CAMBÓ (1981), *Memòries (1876-1936)*, Barcelona, Alpha, p. 249-251; Borja de RIQUER (2022), *Francesc Cambó, L'últim retrat*, Barcelona, Edicions 62, especialment p. 192-200.

nya i Bascònia.¹¹¹ L'aplec va ser un dels actes als quals van ser convidats els representats d'Euskadi, que van aprofitar la seva estada a Catalunya per assistir a la Festa dels Orfeons, motivada per la commemoració del 25è aniversari de l'Orfeó Català, i per prendre part en l'acte d'afirmació nacionalista que va celebrar-se al CADCI el 27 de maig. Com a colofó de la seva estada a Catalunya, van ser convidats a un banquet celebrat al Tibidabo en honor seu.

La tria del cenobi com a escenari per a celebrar l'aplec era molt simptomàtica i en confirmava el paper com a símbol del nacionalisme català. En els dies previs, des de *La Veu de Catalunya* diversos escrits es van encarregar de deixar clars els significats que es conferien al cenobi. Així, Agulló, a la seva columna «Al dia», afirmava que Poblet «tanca el record dels temps més gloriosos de la nostra història» i qualificava el conjunt d'«obra superba de l'art gòtic català, víctima un jorn de les xusmes ubriagues i poc menys que oblidat dels que tindrien obligació, per la sang, la història i el deure de governants, de retornar-lo a les seves grandeses».¹¹² En dies propers, altres textos publicats al setmanari van exposar arguments semblants: la tria del monestir era un encert, perquè evocava les grandeses passades, evidenciava la sort ruïnosa del poble català un cop desproveït de sobirania pròpia i atresorava capacitat de suggestió per incitar els catalans a reconnectar amb la seva pròpia consciència i prendre les regnes del seu present i futur. El diari regionalista també va dedicar bona part de la seva «Pàgina Artística» al monument: brindava als lectors una breu ressenya històrica del monestir, un plànol del conjunt, quatre fotografies representant elements emblemàtics del cenobi i un text que novament glossava el sentit de la tria de l'emplaçament. En definitiva, Catalunya havia de prendre inspiració del seu passat gloriós d'ahir per afrontar les lluites del present i aconseguir la rehabilitació completa com a nacionalitat:

certament, no podia escollir-se un lloc millor, per a celebrar la festa patriòtica del dia de Pasqua, que el de les ruïnes venerables de Poblet. Sepulcre dels nostres Reis, glòria de la nostra arquitectura, senyal poderosa de la vella civilització catalana, el gran cenobi desvetlla, als nostres ulls, admirats, una onada de fervor patriòtic.¹¹³

La profusió de textos en aquesta línia i la insistència en arguments semblants, és remarcable. Dues peces publicades també a *La Veu de Catalunya* pocs dies abans de l'aplec, l'una sense signar i l'altra escrita pel periodista i escriptor Josep Morató i Grau, resulten interessants en aquest sentit, per tal com brinden un con-

111. *La Veu de Catalunya* (11 de maig de 1917, ed. matí), p. 3.

112. POL, «L'afirmació nacionalista», *La Veu de Catalunya* (16 de maig de 1917, ed. matí), p. 1.

113. *La Veu de Catalunya* (21 de maig de 1917, ed. matí), p. 4. Vegeu, també, J[aume] BOFILL, «Rica i plena...», *La Veu de Catalunya* (26 de maig de 1917, ed. vespre), p. 1.

junt de sentències substancioses que resulten inequívokes respecte al significat que atribuïa a Poblet l'espai polític que promovia l'esdeveniment. El monestir era presentat com «el gran monument que simbolitza la civilització catalana medieval», «el símbol de la gran Catalunya». Mentre que Ripoll és conceputat com el «breçol de la independència de Catalunya, Poblet és el de la seva expansió dintre la Península i enllà del Mediterrani». «Tot català, en el clos de Poblet, se sent més català.» El cenobi actuava com a metàfora del conjunt de Catalunya; les seves vicissituds històriques reflectien les del país: «cada nou gran moment de Catalunya, fos de glòria, fos de fadiga ha deixat la seva marca a Poblet».¹¹⁴

Per als seus promotors, el sentit de l'acte a Poblet també era clar: havia de significar un nou impuls decisiu per al nacionalisme, després que tot just un any abans la mateixa Lliga Regionalista, en plena hegemonia, hagués celebrat la Festa de la Unitat Catalana. L'homenatge als seus propis parlamentaris se sumava a la voluntat de segellar l'«aliança de les diferents nacionalitats ibèriques», la «germanor fecundíssima de dos nacionalismes», també la d'assenyalar «una data gloriosa a la història de la llibertat dels pobles dignes de governar-se amb plena autonomia» i repercutir en la «restauració gloriosa de les voluntats nacionals autèntiques».¹¹⁵ Addicionalment, fer l'acte a Poblet era un acte d'apropiació del lloc i el símbol: «Poblet, avui per avui és de l'Estat espanyol. Ho és de nom tan solament (...). Però espiritualment (...), Poblet és de Catalunya, Poblet és nostre».¹¹⁶

En l'aplec van participar-hi diferents representants del nacionalisme basc i català. Com recordava *La Veu de Catalunya*, per part dels bascos havien estat convidats a participar a l'acte: «els diputats provincials de Bascònia i Gipuzkoa, regidors dels Ajuntaments de Bilbao i Donòstia, i representants dels alts organismes directius del nacionalisme euzkar».¹¹⁷ Formaven part de la delegació basca arribada a Barcelona els diputats per Biscaia Ramón de la Sota —president—, Luis Urrengoechea, Ignacio de Rotaeche, Fermín Zubicaray, José Ramón Bilbao, Mariano de la Torre y Félix Landáburu; els diputats per Guipúscoa Miguel Urreta i Pedro Lasquinbar; els membres del Consell Regional de Biscaia Gregorio de Rentería (president), Ramón Eguía, Alejandro Zabala i José María Goya; els representants del Consell Regional de Guipúscoa José Eizaguirre, Ignacio Villar, Silverio Zaldua i Javier Olasagasti; els regidors de l'Ajuntament de Bilbao Sabino

114. «Confraternitat nacionalista. A Poblet», *La Veu de Catalunya* (25 de maig de 1917, ed. vespre), p. 2; J[osep]. MORATÓ I GRAU, «Poblet per Catalunya», *La Veu de Catalunya* (26 de maig de 1917, ed. vespre), p. 1.

115. POL (1917), «L'afirmació nacionalista»; *La Veu de Catalunya* (19 de maig de 1917, ed. vespre), p. 1.

116. MORATÓ I GRAU (1917).

117. «Confraternitat nacionalista. A Poblet...».

Orbe i Wenceslao Eguilior, i Isaac López de Mendizábal, regidor a l'Ajuntament de Tolosa. També hi havia una representació del Consell Regional d'Àlaba i de Navarra, així com del Consell Regionalista d'Aragó.¹¹⁸ La representació política catalana en l'acte de Poblet va ser molt àmplia i estava integrada per la plana major de la Lliga Regionalista, entre d'altres, per Francesc Cambó, Lluís Duran i Ventosa, Raimon d'Abadal i Calderó, Joan Ventosa i Calvell, Pere Rahola, Magí Morera i Galícia, Joan Garriga i Massó, Narcís Pla i Deniel, Josep Bertran i Musitu i Josep Puig i Cadafalch.¹¹⁹

En les seves memòries, Cambó també va assenyalar l'aspecte multitudinari que va tenir la trobada celebrada a Poblet amb els representants del nacionalisme basc: «De totes les festes amb què vàrem obsequiar-los recordo, sobretot, una a Poblet, on, en el gran dormitori de novicis, se celebrà un aplec més copios i entusiasta que mai n'haguessin vist aquelles voltes solemnes.»¹²⁰ *La Veu de Catalunya* va xifrar l'assistència en unes vuit mil persones i altres mitjans l'estimaven més aviat en sis mil, però, en qualsevol cas, va ser un esdeveniment veritablement multitudinari. L'acte, la part central del qual va consistir en el lliurament de l'àlbum mencionat i un míting en el qual van intervenir Duran, d'Abadal, Cambó i Eizaguirre, va desenvolupar-se a la sala immensa del dormitori. A la tarda, havent dinat, va ser el torn de l'Orfeó Tarragoní, primer, i de la Cobla d'En Sureda i les sardanes, després, al claustre. Els tres dirigents catalanistes van subratllar, en el seu discurs, el simbolisme de Poblet. Duran, per exemple, va destacar l'enorme interès de la tria del cenobi, «perquè amb sa actual decadència és un símbol de com queden les coses de Catalunya en mans estranyes, i perquè és un símbol igualment de la grandesa de la nacionalitat catalana en temps gloriosos dels nostres reis, temps que tots treballen i treballarem per assolir novament». Cambó, per la seva banda, va afirmar que l'aplec

s'havia de celebrar a Poblet, que per a nosaltres representa un moment de la Història de Catalunya que ens ha de relligar; no de la Catalunya decadent, no de la Catalunya de revoltes heroiques però estèrils, sinó de la Catalunya forta, de la Catalunya que era mestressa de si mateixa. Nosaltres venim a amarrar-nos en el record de la plenitud d'aquesta sobirania que desitgem per a la pàtria catalana.¹²¹

118. «Arribada dels nacionalistes bascos. Grandiosa manifestació», *La Veu de Catalunya* (27 de maig de 1917, ed. matí), p. 5.

119. «Confraternitat nacionalista. L'aplec de Poblet», *La Veu de Catalunya* (29 de maig de 1917, ed. matí), p. 1.

120. CAMBÓ (1981), p. 255.

121. «Confraternitat nacionalista. L'aplec de Poblet...».

Per motius obvis (al capdavall, en bona mesura l'acte era un autohomenatge de la Lliga), la cobertura del portaveu periodístic regionalista i la dels mitjans afins va ser especialment àmplia, i molt menor el seguiment d'altres diaris. Del repàs de la premsa destaca la valoració vehementment hostil que va fer-ne l'òrgan periodístic dels republicans lerrouxistes, *El Progreso*, que va comparar l'acte nacionalista celebrat a Poblet amb el míting aliadòfil multitudinari convocat per les esquerres espanyoles i que havia tingut lloc el 27 de maig a la plaça de toros de Madrid, en el qual van prendre part, entre d'altres, Miguel de Unamuno, Melquíades Álvarez o el mateix Lerroux. El contrast amb el sentit que donaven a l'acte els seus promotors és absolut:

(...) el acto solemne, gigantesco, celebrado el domingo en la plaza de toros de Madrid, contrasta de un modo muy significativo con el que el mismo día se realizó en las naves ruinosas del histórico monasterio de El Poblet. (...) En El Poblet se reunieron los procuradores de los intereses plutocráticos, reaccionarios y atávicos de Cataluña y Vasconia (...). En El Poblet se reunieron los explotadores del pueblo; los que hicieron el pacto del hambre; los que combatieron la ley de impuesto sobre las utilidades de la guerra; los que se dan la mano con todas las oligarquías y ejercen el más despótico y absorbente de los caciquismos. (...) En El Poblet se habló de separar a los españoles en tantas naciones como regiones naturales e históricas se cuentan. (...) En El Poblet se habló de volver a los tiempos de la torre de Babel con la confusión de lenguas y la dispersión de los pueblos. (...) En El Poblet se habló de que haya tantas soberanías y ciudadanías como regiones convertidas en naciones. (...) En El Poblet se habló de fueros, de privilegios, de clases, de castas, de mayorazgos y de absolutismo político y de inquisición religiosa. (...) En El Poblet se habló en medio de unas ruinas, cerca de la nave que fue pudridero humano, con intención de que solamente se diesen cuenta de las amenazas y requerimientos el rey de España, los jefes de los partidos de turno y los jefes de Estado de las principales naciones beligerantes. (...) En El Poblet se dio la sensación de que el ideal catalanista nos llevaría a tener que aprender cinco idiomas para poder andar por España: el catalán, el vascuence, el bable, el gallego y el castellano o hispanoamericano, con sus múltiples variantes y dialectos, como el valenciano, el mallorquín, el murciano, el leonés, el maragato, el vizcaíno, etc., etc. ¿Para qué continuar? (...) En El Poblet se trató exclusivamente de cosas egoístas, poniendo el pensamiento en el estómago, y ambos en la caja de caudales para servir las criminales ambiciones de la plutocracia, del clericalismo, de las grandes empresas, de los monopolios, de los negocios de arancel y de los asuntos de bufete. (...) Los platicadores de las

ruinas de El Poblet salieron revestidos del polvo del pasado y de gusanos y trascendiendo a cadáver y a podredumbre.¹²²

El cenobi, és evident, tenia significats i valors distints segons l'espai polític que el connotava. En tot cas, l'aplec de Poblet va restar com una fita rellevant en la mobilització catalanista capitanejada per la Lliga Regionalista en aquells anys i va contribuir a consolidar el cenobi com un element rellevant de l'imaginari nacionalista català.

LA TROBADA DE JOVENTUTS NACIONALISTES DE 1922

L'abril de 1922, el Grup Excursionista Penedès, secció del Bloc Catalanista de Vilafranca, va efectuar una excursió al monestir de Poblet, on els expedicionaris van fer-se un bon repertori de fotografies de grup, en algunes de les quals exhibien la senyera. De tornada, quan van passar per l'Espluga, l'alcalde de la vila, Pau Tarés i Franquet, els hauria amenaçat de retenir-los «si continuaven formats amb la bandera desplegada».¹²³ Els excursionistes van protestar per aquests fets davant la flamant Lliga de Societats Excursionistes de Catalunya (1920), que en certa mesura havia tingut l'origen en el Primer Aplec Excursionista celebrat al monestir, al qual ens hem referit anteriorment.

Abans de l'arribada de la dictadura de Primo de Rivera, el conjunt monàstic de Poblet va congrega un darrer acte polític destacat. Va tenir lloc el primer d'octubre de 1922 i va ser organitzat fonamentalment per les joventuts nacionalistes de Valls i Montblanc. La iniciativa va néixer amb la voluntat de ser un gran aplec de les Joventuts Nacionalistes que congregués «tots els sectors del catalanisme» i que esdevingués un dels actes «més grans que s'hagin celebrat a l'històric Monestir». La vocació integradora i plural de la iniciativa va quedar expressada en la determinació dels organitzadors d'invitar organitzacions com la Lliga Regionalista, Esquerra Catalana, Acció Catalana, la Unió Catalanista i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.¹²⁴ Tant *La Veu de Catalunya* com *La Publicidad* (que, justament, va catalanitzar el nom de la capçalera aquell 1 d'octubre), portaveus de la Lliga Regionalista i d'Acció Catalana, respectivament, des del primer moment van donar suport actiu a la iniciativa i, amb voluntat propiciatòria, van anticipar que el míting seria «una de les més granades manifestacions nacio-

122. HELÉNICO, «De Madrid y de El Poblet. Paralelo..... divergente», *El Progreso* (30 de maig de 1917), p. 1.

123. *La Veu de Catalunya* (5 d'abril de 1922, ed. matí), p. 7.

124. *Ibidem* (7 de setembre de 1922, ed. matí), p. 9.

nalistes».¹²⁵ L'esdeveniment, en efecte, va ser un gran aplec de les Joventuts Nacionalistes de les comarques tarragonines i un notable acte d'afirmació política, en un context d'intensa agitació catalanista a Montblanc i la Conca de Barberà.¹²⁶

Que la tria del monestir com a emplaçament no era casual, és evident, però un parell d'articles publicats puntualment a la premsa esclareixen més inequívocament la semàntica que els participants atribuïen al lloc. Pau Queralt i Gayà, beneficiat i arxiver de la comunitat de preveres de Montblanc, proper als plantejaments catalanistes de la Lliga Regionalista, va publicar a *La Veu de Catalunya* un article destacat amb el títol «Poblet, símbol de la Pàtria», on el monestir és qualificat de «tomba enjoiada de la reialesa catalana» i «Joia Nacional». Essencialment, el plantejament del text respon al concepte recurrent de Poblet com a al·legoria de la pàtria: segons l'autor, la seva fundació va produir-se quan va afirmar-se la independència de Catalunya i els seus avatars reflectien els cicles d'esplendor, decadència i renaixement de la història dramatitzada de la nació. Després d'una primera etapa d'ascensió, es va produir la inflexió d'aquesta trajectòria amb l'extinció del casal de Barcelona i la subsegüent castellanització de la monarquia, que es corresponia amb un llarg cicle de decrepitud per al país i el monestir, amb el moment culminant de la destrucció del 1835. Aquesta decadència només havia estat contrarestada recentment amb l'impuls de la Renaixença. El suposat retrobament de l'esperit nacional implicava, per Catalunya, «la conquesta del seu patrimoni nacional», del qual Poblet era concebut com un component fonamental. Queralt feia notar que el cenobi havia estat escenari rellevant d'algunes iniciatives d'afirmació nacional catalana en els darrers anys i mencionava particularment, entre altres, els actes catalanistes de 1903 i 1917 als quals ens hem referit. «Ara, els catalans de la Conca [de Barberà], hi fem nova crida. Hi cridem tots els de la regió de Tarragona a acoblar-nos-hi en confraternitat d'afirmació nacionalista, per tal que la lluita per la llibertat de la terra sigui més viva i decisiva.» «Catalans!, davant els murs sagrats de Poblet, esguardem-hi el símbol de la Catalunya renaixenta».¹²⁷ Per la seva banda, Josep M. Poblet i Guarro —fill de l'aleshores alcalde de Montblanc Joan Poblet i Civit—, personatge principal tant en la fundació de la Joventut Nacionalista de Montblanc com en l'organització d'aquest aplec i que, molt més endavant, va vincular-se a Esquerra Republicana de Catalunya, va glossar el sentit

125. *La Publicidad* (21 de setembre de 1922, ed. matí), p. 3.

126. MAYAYO (1986), esp. p. 223-234; Jaume FERRER (2015), «Josep Maria Poblet i Guarro (1897-1980): periodisme, literatura testimonial i memorialisme», vol. I, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, especialment p. 70-77.

127. Pau QUERALT, pvre., «Poblet, símbol de la Pàtria», *La Veu de Catalunya* (29 de setembre de 1922, ed. vespre), p. 8; Josep M. GRAU (2011), «El catalanisme catòlic a la Conca de Barberà a través de l'epistolari de Mn. Pau Queralt i Gaya (1903-1936)», *Aplecs de Treballs (Montblanc)*, p. 89-112.

de l'acte i de l'indret que l'acollia a *La Publicidad*: «sota les naus augustes de l'històric monestir (...) els soldats de la Catalunya Nova farem un nou acte d'acatament a la Pàtria». A Poblet calia anar-hi a «afirmar una vegada més el fet indestructible de la Catalunya Nació». De nou, les tombes reials eren destacades com a exponent de l'antiga sobirania de la nació històrica: «Serà precisament davant les tombes dels nostres reis que els catalans vindicarem el dret sagrat del propi governament.» El monestir, «símbol de la passada grandesa de Catalunya», havia de tenir un destacat poder suggestiu en els participants a l'acte: «al redós de les torres que el circumden, nostre esperit serà vivificat i aquelles velles pedres ens mostraran la fe que hem de tenir en l'esdevenidor lluminós de Catalunya. I tots ens sentirem més forts (...)».¹²⁸

El programa de l'acte va preveure dues parts diferenciades, una primera, al matí, de discursos, en la qual hi havia anunciats com a principals oradors Lluís Puig de la Bellacasa, president de Joventut Nacionalista de Barcelona, Antoni Rovira i Virgili, Jaume Bofill i Mates i Joan Ventosa i Calvell. La segona part, al migdia, protagonitzada per l'Orfeó Tarragoní, l'Orfeó Montblanquí i la cobla La Principal del Camp, que oferirien cançons populars i sardanes, respectivament.¹²⁹ *La Veu de Catalunya* va redactar la crònica més extensa de l'acte amb una peça titulada «Grandiosa manifestació de fe nacionalista», que tornava a posar de manifest el simbolisme de Poblet, substanciat en el fet que «durant segles fou sepultura dels grans reis de Catalunya», el lloc de repòs de monarques i membres destacats de la noblesa, presentats en qualitat de «fermes columnes de l'antiga nació catalana»; el que restava del cenobi era un exponent de la «grandesa de la Catalunya imperial, (...) de l'edat d'or de la nostra pàtria».¹³⁰ La concurrència va ser considerable, amb assistència especialment nodrida de la Conca de Barberà, però també de moltes altres poblacions de les comarques adjacents. Com en l'acte de 1917, el míting va tenir lloc a l'antic dormitori. Tomàs Selva, de Valls, que va presidir l'acte, va parlar en nom de les Joventuts Nacionalistes organitzadores, va fer evident que l'aplec congregava i donava veu a nacionalistes de diversos matisos i, després d'observar la significació patriòtica del lloc, va demanar que l'acte conduís a la «creació d'un gran front únic» català davant de l'«Estat centralista, corcat i exhaurit».¹³¹ Després d'algunes intervencions per part de líders nacionalistes lo-

128. Josep M. POBLET I GUARRO, «L'aplec nacionalista de Poblet», *La Publicidad* (29 de setembre de 1922, ed. matí), p. 3; FERRER (2015).

129. «Programa d'actes de l'Aplec de Joventuts Nacionalistes de les comarques tarragonines a l'històric Monestir de Poblet» (1922, ACCB310-174-N-45), Col·lecció de Gumersind Maseras i Ferré, Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà.

130. «Grandiosa manifestació de fe nacionalista», *La Veu de Catalunya* (2 d'octubre de 1922, ed. vespre), p. 9-10.

131. Ibidem.

cals, van prendre la paraula el diputat a Corts Antoni Miracle i Mercader, i el ja mencionat Puig de la Bellacasa, per la Lliga Regionalista (no trobem esment a Ventosa, finalment), i els anunciats Rovira i Virgili i Bofill i Mates per Acció Catalana. Aquests dos darrers van referir-se, en els seus parlaments, a Poblet. Per Bofill, el cenobi evocava les «glòries passades». Rovira, per la seva banda, va establir el joc acostumat amb el monestir de Ripoll, que tot just el 3 de setembre havia estat l'epicentre de l'aplec comarcal que la seva formació política havia protagonitzat en aquella població: «si Ripoll és el símbol de la llibertat de la Catalunya estricta i serva les cendres del primer compte hereditari, Poblet significa l'expansió nacional d'aixamplament conqueridor, la unió de totes les terres de llengua catalana».¹³² Rovira també va abonar la conceptualització de Poblet com a reflex de les vicissituds de la pàtria i, en aquesta línia, hauria asseverat que els grans monuments de Catalunya, com les grans obres de l'esperit, eren invariablement d'època romana o corresponien al temps dels grans comtes reis medievals, mai dels segles de la dominació castellana. La recomposició nacional de Catalunya havia de caminar en paral·lel amb la reconstrucció del conjunt pobletà.¹³³ Una de les darreres intervencions, per petició del públic, va anar a càrrec de Ventura Gassol. La part musical, que va concloure amb *Els Segadors*, va desenvolupar-se a la nau de l'església. Després d'aquest aplec, la Comissió Provincial de Monuments va demanar a l'autoritat que no fossin autoritzats més actes polítics en cap monument nacional.¹³⁴

El recorregut fet fins aquí permet entrelluir que, a partir del canvi de segle, va produir-se una mutació sensible en els usos de Poblet, en un moment en què segments importants del catalanisme es van disposar més decididament a conquerir espais de poder i es va intensificar la competència entre projectes de nacionalització alternatius. Tot plegat, en un context de remarcable mobilització patriòtica. Una prova la tenim en la divisa freqüent de Poblet com El Escorial de Catalunya (o de la Corona d'Aragó), una associació present al segle XVIII i que va acabar esdevenint un lloc comú, a la qual cosa probablement hi va contribuir de manera destacada l'influx de les obres de l'historiador Jaume Villanueva i, sobretot, les de Balaguer publicades a mitjan segle XIX. La referència cercava atribuir prestigi i valor al cenobi català i es fonamentava, sobretot, en la condició compartida de panteó reial. En aquest sentit, en l'àmbit català, va ser freqüent presentar el monestir de Ripoll (per a la mitologia catalanista, espai vinculat als orígens del país i

132. «Acció Catalana i els actes de diumenge. L'Aplec de Poblet», *La Publicitat* (2 d'octubre de 1922), p. 3.

133. «Grandiosa manifestació de fe nacionalista...».

134. SERRA Y VILARÓ (1946a), p. 156-157; BASSEGODA (1983), p. 158-159.

primer panteó dels comtes sobirans) com el precursor de Poblet (sepultura dels comtes reis de la Corona d'Aragó i associat, dins el mateix marc, al moment d'èsplendor política de la pàtria). Al seu torn, la menció d'aquest darrer com un precedent d'El Escorial, traçava el camí d'una genealogia ternària que, per exemple, el polític Antonio Maura va invocar el 1905 en un discurs d'abrandada retòrica espanyolista al Círculo Conservador de Madrid, davant alguns veterans catalans de la guerra d'Àfrica (1859-1860).¹³⁵ En els primers anys del període tractat en aquest capítol, una relació com la referida per Maura és poc probable que hagués rebut una impugnació pública explícita i frontal, i més aviat és plausible que hagués estat rebuda entre els actors dominants de l'esfera pública catalana amb simpatia i assentiment. Per contra, des d'*El Poble Català* es va objectar la filiació i les suposades derivacions en termes d'afectes i adhesions: «A Ripoll geuen els comtes-reis que fundaren la patria, a Poblet els reis de la confederació que l'agrandiren, però a El Escorial hi han les despulles dels qui van ofegar-la amb llur absolutisme, obrint un parèntesi a la seva historia de nació lliure.»¹³⁶ Com hem vist, no era la primera contesta en aquesta línia. En aquell context, per als uns, Poblet era una baula intermèdia principal dins el procés de formació d'una nació espanyola indissoluble pels lligams orgànics teixits en un passat llargament compartit; per als altres, era un símbol destacat del moment històric d'èsplendor d'una nació catalana que treballava per recobrar la seva plenitud i que associava la seva decadència amb la pèrdua de la sobirania política.

En qualsevol cas, sembla evident que, en el marc de les pràctiques i el discurs polític, el nacionalisme català va aconseguir capitalitzar preferentment el valor simbòlic de Poblet durant les dues primeres dècades del segle xx, la qual cosa no vol dir que les invocacions del monestir amb virtualitats polítiques (fins i tot aquelles formulades des de la suposada neutralitat política i la relativa autonomia del camp arqueològic i artístic) van continuar emetent-se des de sectors diferents i amb intencionalitats també distintes. Al capdavant, com hem vist, a través de Poblet els catalans del període de la Restauració hi van dirimir qüestions tan diverses com l'apreciació de la revolució liberal o el paper que la religió i l'Església havien de tenir en la societat contemporània, o el lloc i la relació de Catalunya amb Espanya.

135. «En el Círculo Conservador. Un discurso del Sr. Maura», *La Correspondencia de España* (4 de novembre de 1905), p. 3. Al·lusions semblants eren relativament habituals. Aquell mateix 1905 el periodista conservador Juan Pérez de Guzmán havia referit Covadonga, San Juan de la Peña, Poblet y Mulhacén com a «símbolos de aquellas largas etapas en que se eslabonaron las gloriosas fatigas de la reconquista y los símbolos también de la perpetua unidad e indivisibilidad de la Patria emancipada». El Escorial havia significat la baula següent, d'acord amb una nova fase marcada per la grandesa i la dimensió imperial. «Los centinelas del Escorial», *La España moderna* (1905), p. 61.

136. J. MAS Y ROURA, «L'odisea», *El Poble Català* (11 de novembre de 1905), p. 1.

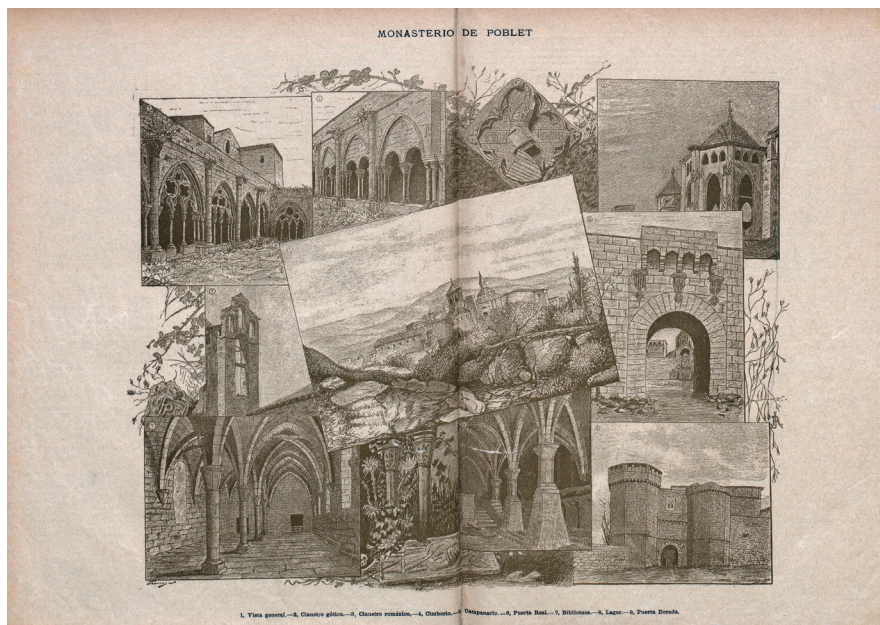

Figura 1. Conjunt d'il·lustracions compostes en doble pàgina que mostren diverses vistes i detalls del monestir de Poblet. *La Hormiga de Oro* (15 gener 1892), p. 18-19. Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España.

Figura 2. Il·lustració publicada en portada a *La Publicidad* (30 de març de 1903), p. 1, en el context de la celebració del míting republicà a prop del monestir. Arxiu de Revistes Catalanes Antigues. Biblioteca de Catalunya.

Figura 3. Excursió artística de l'Orfeó Català a Tarragona, l'Espluga de Francolí i Poblet (31 de maig i 1 de juny de 1903). Centre de Documentació de l'Orfeó Català.

Figura 4. Acte solemne d'entrega de la «Bandera de les Dames Catalanes» a la Unió Catalanista. *Il·lustració Catalana* (7 de juny de 1903), p. 1. Arxiu de Revistes Catalanes Antiques. Biblioteca de Catalunya.

Figura 5. Miting celebrat amb motiu de l'aplec nacionalista de 1917, organitzat per la Lliga Regionalista, al qual van ser convidats els nacionalistes bascos. Dormitori del monestir de Poblet.
Autor: Josep Brangulí. Fons Brangulí (Fotògrafs). Arxiu Nacional de Catalunya.

Figura 6. Membres del Grup Excursionista Penedès al claustre del monestir. Any 1922.
Autor: Josep Mestres-Hero, Fons Fotogràfic de Josep Mestres-Hero. Arxiu Comarcal Alt Penedès.